

**SAAMELAISIA KOSKEVAN TUTKIMUKSEN
EETTISET OHJEET SUOMESSA**

**SÁMIIDE GUOSKI DUTKAMA
EHTALAŠ RÁVVAGAT SUOMAS**

**SÄMMILIJD KYESKEE TUTKÂMEETTISIIH
RAVVUUH SUOMÂST**

**SÄ'MMLAID KUÕSKKI TU'TĶĶUMMUŽ
EETTLA VUÄ'PPÕÕZZ LÄÄ'DDJÂNNMEST**

**ETHICAL GUIDELINES FOR RESEARCH
INVOLVING THE SÁMI PEOPLE IN FINLAND**

SAAMELAISIA KOSKEVAN TUTKIMUKSEN
EETTISET OHJEET SUOMESSA

SÁMIIDE GUOSKI DUTKAMA
EHTALAŠ RÁVVAGAT SUOMAS

SÄMMILIJD KYESKEE TUTKÂMEETTISIIH
RAVVUUH SUOMÂST

SÄ'MMLAID KUÕSKKI TU'TĲĲUMMUŽ
EETTLA VUÄ'PPÕÕZZ LÄÄ'DDJÂNNMEST

ETHICAL GUIDELINES FOR RESEARCH
INVOLVING THE SÁMI PEOPLE IN FINLAND

Työryhmä:

Lydia Heikkilä
Rauna Kuokkanen
Veli-Pekka Lehtola
Päivi Magga
Sigga-Maria Magga
Janne Näkkäläjärvi
Sanna Valkonen
Pirjo Kristiina Virtanen

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

UNIVERSITY OF HELSINKI

UNIVERSITY
OF OULU

S Á M E D I G G I
S Ä M I T I G G E
S Ä Ä ' M T E ' Ğ Ğ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

Saamelaisalueen koulutuskeskus
Sámi oahpahusguovddáš
Säämi máttááttâskuávdáš
Sää'm škooltemkõõskõs

Taitto:
Karoliina Juhola
Erja Taskinen

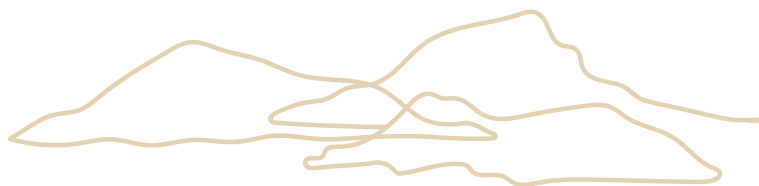
2024

ISBN 978-952-62-4067-1 (elektroninen)

SAAMELAISIA KOSKEVAN TUTKIMUKSEN EETTISET OHJEET SUOMESSA

Saamelaiset ovat alkuperäiskansa neljän valtion alueella. Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten ohjeiden lähtökohtina Suomessa ovat perustuslain takaamat saamelaisten itsemääräämisoikeus alkuperäiskansana ja tieteen vapaus.¹ Näitä eettisiä ohjeita sovelletaan saamelaisia, saamelaisyhteiskuntaa ja saamelaisyhteisöjä koskevassa tutkimuksessa kaikilla tieteenaloilla. Lisäksi ohjeet koskevat sellaista saamelaisten kotiseutualueella tehtävää tutkimusta, jolla on tai voi olla vaikutusta saamelaisiin tai saamelaisyhteisöihin.² Ohjeiden soveltaminen tutkimukseen on tieteenala-, menetelmä- ja tapauskohtaista. Ohjeiden toimeenpano ja toteutus perustuvat tutkijan itsesääntelyyn.³

Saamelaisia koskevan tutkimuksen hyvissä käytännöissä korostuvat yhteisölähtöisyys ja tutkimuksen yhteisölliset merkitykset. Pohjoissaamen kielen termi *oadjebasvuohhta* (inarinsaameksi *torvolášvuotâ* ja koltansaameksi *staanvuõtt*) tarkoittaa turvallista ja luottavaista olotilaa sekä yksilö- että yhteisötasolla. Näiden saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten ohjeiden tavoitteena on luoda kulttuurisesti turvalliset tutkimusolosuhteet sekä tutkimuksen toteuttamistavat. Tämä edellyttää, että tutkijalla on riittävä kulttuurinen ja yhteiskunnallinen tuntemus sekä perehtyneisyys tutkimuksen aiheeseen.

¹ Suomen perustuslain (1999/731) 16 § tunnustaa tieteen vapauden ja 17 § tunnustaa saamelaiset alkuperäiskansaksi. Alkuperäiskansaoikeuksien lähtökohtana on kollektiivinen itsemääräämisoikeus (ks. YK:n alkuperäiskansaoikeuksien julistus 2017). Perustuslain mukaan saamelaisilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä siihen liittyvä kulttuuri-itsehallinto (121 §).

² Saamelaisten kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueita sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevaa Lapin paliskunnan aluetta (Laki saamelaiskäräjistä 974/1995, 4 §). Näitä ohjeita voidaan myös soveltaa koko Saamenmaassa (Sápmi) yhteispohjoismaisten periaatteiden puuttuessa.

³ Näitä ohjeita voidaan käyttää rinnakkain ja täydentäen seuraavien Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) ohjeiden kanssa: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa (TENKin HTK-ohje 2023) ja Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa (TENKin ohje 2019). Ohjeet tukevat eettisten toimikuntien työtä.

Alkuperäiskansojen tutkimuseettisten periaatteiden mukaisesti alkuperäiskansoja koskevassa tutkimuksessa on pääsääntöisesti tärkeää huomioida yhteisöllinen vapaa ja tietoon perustuva ennakkosuostumus (FPIC).⁴ Saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus osallistua yhteisöään koskevaan tiedontuotantoon. Yksilön oikeuksien lisäksi se tarkoittaa saamelaisten kollektiivisten oikeuksien ja periaatteiden huomioimista tutkimuksen eri toteutusvaiheissa.⁵ Yhteisöllisen hyväksynnän lisäksi tulee aina saada yksilön suostumus osallistua tutkimukseen.⁶

Saamelainen yhteiskunta on monimuotoinen ja koostuu useista yhteisöistä, siidoista, suvuista, eri kieliryhmistä sekä muista ryhmistä saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella. Monet näistä ovat ylijäisiä. Siida on perinteinen saamelainen sosiaalinen ja tapaoikeudellinen järjestelmä, johon saamelainen poronhoito ja kolttien kyläkokousjärjestelmä edelleen joiltain osin perustuu.

Mikäli tutkimus on laajakantoinen tai toteutetaan tunnistettavan saamelaisyhteisön kanssa tai sen alueella, tutkija pyytää yhteisöllisen hyväksynnän tutkimukselleen. Yhteisöllisen kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon tutkimuksessa tutkijan on kiinnitettävä erityistä huomiota yhteisöllisiin normeihin tiedon keräämisen ja jakamisen suhteen. Saamelaisyhteisöillä on yhteisöllisesti tuotettua ja jaettua perinteistä tietoa ja kulttuuriperintöä.⁷ Esimerkkeinä tästä ovat sukujen tai perheiden metsästys-, kalastus- ja keräilypaikat, laidunalueet sekä pyhät paikat ja niihin liittyvä tieto, sukujen ja paikkojen *luohit*, *livdet* ja *leu'ddit* (musiikkiperinne) ja *duodji*, *kietätyeji*, *kiött-tuejj* (käsityöperinne), kulttuuri- ja lääkekasvit sekä saamelainen poromerkkijärjestelmä.

⁴ Free, Prior, and Informed Consent (FPIC): vapaa, tietoon perustuva ennakkosuostumus. Ks. YK:n alkuperäiskansaoikeuksien julistus 2017; Biodiversiteettisopimus 1992 artikla 8j; Tkarihwaié:ri Code of Conduct 2011.

⁵ Yhteisölliset eli kollektiiviset ihmisoikeudet ovat oikeuksia, joiden toteutuminen edellyttää välttämättä laajemman yhteisön olemassaoloa. Tyypillinen kollektiivinen ihmisoikeus on alkuperäiskansan itsemääräämisoikeus, mutta myös esimerkiksi oikeus kieleen toteutuu vain, jos sitä saadaan harjoittaa muiden kanssa. Alkuperäiskansana saamelaisten sosiaalisia, kulttuurisia, uskonnollisia ja henkisiä arvoja ja tapoja on kunnioitettava ja niille on annettava asianmukainen merkitys kansojen ryhminä ja yksilöinä kohtaavissa ongelmissa.

⁶ Koskien yksilölähtöisiä tutkittavan oikeuksia, katso TENKin ohje 2019 kohta 3.2, Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa.

⁷ Kulttuuriperinnön määrittelystä ks. UN Human Rights Council, Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples 2015. *Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage*.

Kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevien tutkimusten osalta Saamelaiskäräjillä on yhteisöllisen suostumuksen menettelyohjeet ja kolttasaamelaisiin liittyvissä tutkimuksissa Kolttien kyläkokouksella.⁸

Tarve tutkimuseettisille ohjeille juontuu saamelaisten alkuperäiskansa-asemasta sekä siihen liittyvistä historiallisista ja nykypäivään ulottuvista epäsuhtaisista valta-asetelmista, jotka heijastuvat myös tutkimukseen ja tieteen tekemiseen. Nämä eettiset ohjeet ovat askel kohti eettisemmän vuoropuhelun rakentamista tieteen ja saamelaisyhteiskunnan välille. Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet on laadittu heijastamaan saamelaisen yhteiskunnan toimintatapoja ja arvoja, ja ne rinnastuvat muiden alkuperäiskansojen tutkimuseettisiin periaatteisiin.⁹

Nämä ohjeet perustuvat yhteistyöhön ja kuulemisiin saamelaisyhteiskunnassa siitä, mitä hyvät tutkimuskäytännöt edellyttävät tutkimuksen eri osapuolilta. Eettisiä ohjeita valmistellut työryhmä on koostunut Lapin, Oulun ja Helsingin yliopistojen saamen- ja alkuperäiskansatutkimuksen sekä kolmen keskeisen toimielimen Saamelaiskäräjien, Saamelaisalueen koulutuskeskuksen ja Saamelaismuseum Siidan edustajista.¹⁰

⁸ Menettelyohje saamelaisten ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevilla hankkeilla:

<https://samediggi.fi/vastuualueet/kulttuuri/tutkimuseettinen-menettelyohje/>

Kolttien kyläkokous: <https://www.kolttasaamelaiset.fi/kolttien-kylakokous-2/yleista/>

⁹ Keskeisiä teoksia saamelaisista arvoista ovat mm. Inkeri Markkula ja Elina Helander-Renvall (2014): *Ekologisen perinnetiedon käsikirja*. Rovaniemi: Arktinen keskus, Lapin yliopisto; Gunvor Guttorm ja Jelena Porsanger (2011): *Working with traditional knowledge. Communities, institutions, information systems, law and ethics. Writings from the Arbediehtu Pilot Project on documentation and protection of Sami traditional knowledge*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla/Sámi University College; Åsa Nordin Jonsson (2010): *Arbediehtu. Árbbediehto. Aerpmmahat. Sametinget policydokument för traditionall kunskap*. Kiruna, Sametinget, ja Edel Hætta Eriksen, toim. (2003):

Árvvut Árvo Vierhtie. Samiske verdier. Árvokomišuvdna Verdikommisjonen. Kárášjohka: Davvi Girji.

¹⁰ Nämä eettiset ohjeet on työryhmän jäsenten luovan toiminnan tuloksena syntynyt kirjallinen yhteisteos, joka on laadittu yhteisö- ja tutkijakuulemisten pohjalta. Työryhmässä ovat toimineet Lydia Heikkilä, Rauna Kuokkanen, Veli-Pekka Lehtola (2018–2023), Päivi Magga (2018–2020), Sigga-Maria Magga, Janne Näkkäläjärvi, Sanna Valkonen (2018–2023) ja Pirjo Kristiina Virtanen. Ohjeet on saamelaisyhteisöjen omaisuutta samankaltaisessa mielessä kuin duodji, kietätjeji, kiött-tuejj ja luohit, livdet ja leu'ddit. Yhteisökuulemiset suoritettiin huhti-toukokuussa 2022 yhteistyössä saamelaisjärjestöjen kanssa seuraavilla paikkakunnilla: Vuotso, Inari, Sevettijärvi, Utsjoki, Karigasniemi, Hetta, Rovaniemi, Oulu ja Tampere. Tämän lisäksi toteutettiin kaikille avoin Webropol-kysely. Suomen tekijänoikeuslain yhteisteoksia koskeva 6 § soveltuu myös eettisiin ohjeisiin.

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset käytänteet

1. Gulahallan Addiittállâm Kulstõõllmõš

Vastavuoroinen kommunikointi ja osallistaminen

Gulahallan / Addiittállâm / Kulstõõllmõš kuvaa vastavuoroista keskustelua, aktiivista kuuntelemista ja keskinäistä ymmärtämistä. Se on perinteinen saamelainen vuorovaikutustapa, jonka avulla voidaan luoda turvallisuuden tunnetta ja luottavaisuutta yksilö- ja yhteisötasolla (oadjebasvuotta / torvolâšvuotâ / staanvuõtt). Tutkimuksen toteutuksessa *Gulahallan / Addiittállâm / Kulstõõllmõš* tarkoittaa osallistamista ja luottamukseen perustuvien suhteiden luomista tutkimukseen osallistuvan yhteisön kanssa. Tutkimuskumppaneiden eli tutkimukseen osallistuvien yksilöiden tai yhteisöjen osallistamisen muodot voivat vaihdella tutkimusaiheesta ja -menetelmistä riippuen, mutta vastavuoroinen kommunikoinnin aloittaminen on tärkeää mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Vastuullinen tutkija osaa myös kuunnella yhteisön tutkimustarpeita.

Tutkimuksessa *Gulahallan / Addiittállâm / Kulstõõllmõš* tarkoittaa, että tutkija vuorovaikutuksellisesti:

- Selvittää missä määrin tutkimuksen toteuttaminen edellyttää saamelaisyhteisöjen ja -yksilöiden osallistamista ja sopii osallistamisen tavoitteista ja toimintatavoista.
- Avaa tutkimuksen keskeisiä tavoitteita tutkimukseen osallistuvalla yhteisöllä ja tutkimuskumppaneille ymmärrettävin tavoin heidän omalla kielellään. Lisäksi keskustellaan yhdessä, minkälaista tietoa kerätään ja miten sitä käytetään, käsitellään ja säilytetään, sekä sovitaan tuotetun aineiston mahdollisesta uusiokäytöstä.
- Arvioi tutkimuksen merkitystä ja vaikutuksia saamelaisyhteiskunnan ja -yhteisöjen näkökulmasta.
- Keskustelee tutkimuksen toteutukseen liittyvistä, saamelaisten kannalta keskeisistä eettisistä kysymyksistä ja tutkimukseen osallistuvien oikeuksista (mukaan lukien oikeudesta kieltäytyä osallistumasta tai vetäytyä tutkimuksesta missä vaiheessa tahansa ilman negatiivisia seuraamuksia).
- Antaa yhteisön jäsenille riittävästi aikaa perehtyä tutkimuksen tavoitteisiin ja toteutustapoihin sekä huomioi tutkimuskumppanien tai yhteisön kannalta sopivan ajankohdan tutkimuksen toteuttamiseen.

2. Guorahallan ja vihkkedallan Kuorâttâllâm já viekkiistâllâm Tu'mmstõõllmõš da vie'ssõõllmõš

Tutkimuksen hyötyjen ja haittojen pohdinta sekä tutkijan ja tutkimuksen paikantaminen

Guorahallan / Kuorâttâllâm / Tu'mmstõõllmõš tarkoittaa jälkien ja polun seuraamista, jäljittämistä ja kokonaistilanteen selvittämistä. Tutkimuksen teossa tämä tarkoittaa itsensä paikantamista sekä sen pohdintaa, millaiseen tutkimusperinteeseen tutkimus sijoittuu ja millaisia vaikutuksia tutkimuksella voi olla saamelaisiin. *Vihkkedallan / Viekkiistâllâm / Vie'ssõõllmõš* kuvaa harkintaa ja asioiden pohdintaa useammasta näkökulmasta. Tutkimuksessa tämä tarkoittaa, että tutkija tarkastelee taustaansa, asemaansa ja rooliaan tutkijana sekä tutkimusintressejään suhteessa tutkittavaan yhteisöön sekä varmistaa, että yhteisö ja tutkimuskumppanit saavat niistä tarvittavan tiedon.

Tutkimuksessa *Guorahallan ja vihkedallan / Kuorâttâllâm já viekkiistâllâm / Tu'mmstõõllmõš da vie'ssõõllmõš* tarkoittavat, että tutkija:

- Pohtii tutkimuksen kysymyksenasettelujen, teoreettisten viitekehysten ja menetelmien soveltuvuutta sekä tarkoituksenmukaisuutta saamelaisten näkökulmasta.
- Arvioi tutkimuksen mahdollisia haittoja ja riskejä saamelaisyhteiskunnan ja -yhteisöjen näkökulmasta sekä niiden vaikutuksia saamelaisiin luonnon- ja kulttuuriympäristöihin.
- Selvittää tutkimuksessa käytetyn tiedon luonnetta ja omistajuutta. Saamelaisilla voi olla sellaista yhteisöllistä tietoa, jota ei sovi jakaa muiden kanssa (esimerkiksi pyhät paikat).
- Huomioi saamelaisyhteiskuntaa koskevat historialliset ja ajankohtaiset keskustelut ja teemat, jotka voivat vaikuttaa negatiivisesti saamelaisiin. Tunnistaa myös tutkimuksen vaikutukset moniperusteiselle syrjinnälle alttiille ja haavoittuvassa asemassa oleville ryhmille huolimatta siitä, koskeeko tutkimus suoraan heitä (esimerkiksi lapset, vammaiset, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, naiset).
- Kunnioittaa saamelaisten immateriaalioikeuksia perinteiseen tietoon ja kulttuuriperintöön. Jos tutkimustuloksia on tarkoitus hyödyntää kaupallisesti tai patentoida, tulee siitä sopia asianosaisen saamelaisyhteisön kanssa ja turvata oikeudenmukainen korvaus.

3. Gudnejahttin ja árvvusatnin Kunnijâtem já áárvustanneem Ciistâst da áärvast âânnmõš Saamelaisen yhteiskunnan ja tiedon kunnioittaminen ja arvostaminen

Gudnejahttin ja árvvusatnin / Kunnijâtem já áárvustanneem / Ciistâst da áärvast âânnmõš tarkoittavat kunnioittamista ja arvostamista. Kunnioitus saamelaista yhteiskuntaa ja kulttuuria kohtaan on kaiken saamelaisia koskevan tutkimuksen perusta. Tämä tarkoittaa saamen kielten, saamelaisten tiedon, perinteiden ja oikeuksien tunnistamista ja huomioimista. Myös saamelaisen luontosuhteen, sosiaalisten suhteiden, elinkeinojen, perinteisten hallintamuotojen ja -elimien sekä kulttuuristen tapojen kunnioittaminen on tärkeää. Tutkimuksessa *Gudnejahttin ja árvvusatnin / Kunnijâtem já áárvustanneem / Ciistâst da áärvast âânnmõš* tarkoittavat myös pyrkimystä kohdella saamelaisia tasa-arvoisina kumppaneina.

Tutkimuksessa *Gudnejahttin ja árvvusatnin / Kunnijâtem já áárvustanneem / Ciistâst da áärvast âânnmõš* tarkoittavat, että tutkija:

- Välttää saamelaisyhteisöjen tarpeetonta kuormittamista perehtymällä aiemmin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin ja olemassa oleviin arkistoituihin aineistoihin.
- Huolehtii riittävästä saamelaiskulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta osaamisesta tutkimuksen toteutuksessa sekä selvittää mahdolliset tarpeet korvata tutkimuskumppanien osallistumiseen käytetty aika ja asiantuntemus.
- Pyrkii mahdollistamaan tutkimuskumppaneiden ja haastateltavien oikeuden osallistua tutkimukseen omalla äidinkielellään.
- Tunnistaa ja huomioi perinteisen tiedon haltijoiden merkityksen saamelaisyhteisössä tutkimusaiheen näin edellyttäessä sekä kunnioittaa heidän tietoaan ja tiedon omistajuuttaan. Kaikkien tiedonhaltijoiden tulee voida itse päättää, anonymisoidaanko heidän jakamansa tieto vai ei.
- Tunnistaa ja huomioi paikalliset tietämisen ja tiedon tuottamisen tavat, kuten kulttuurisidonnaisen hiljaisen tiedon, sekä perinteisissä elinkeinoissa että sosiaalisessa kanssakäymisessä.

4. **Geatnegasvuohta diedu máhcaheapmái ja juohkimii Kenigâsvuotâ macâttid já jyehid tiädu Õõlgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše Velvollisuus tiedon palauttamiseen ja jakamiseen**

Geatnegasvuohta /kenigâsvuotâ /õõlgtemvuõtt tarkoittaa vastuuta ja velvollisuuksia toisia ihmisiä, saamelaista yhteiskuntaa ja elinympäristöä kohtaan. *Geatnegasvuohta diedu máhcaheapmái ja juohkimii /Kenigâsvuotâ macâttid já jyehid tiädu /Õõlgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše* viittaa tutkijan vastuuseen ja velvollisuuteen jakaa tutkimusaineistot ja -tulokset tutkimukseen osallistuneen saamelaisyhteisön kanssa. Tiedon palauttaminen on tärkeää saamelaisyhteiskunnan ja yhteisöllisen kompetenssin vahvistamiseksi sekä hyvinvoinnin edistämiseksi. Tutkimustiedon ja -aineiston hallinnassa ja jakamisessa tutkijan tulee myös huomioida ne erityispiirteet, jotka asettavat saamelaiset alkuperäiskansana valtaväestöjä haavoittuvampaan asemaan.

Tutkimuksessa *Geatnegasvuohta diedu máhcaheapmái ja juohkimii /Kenigâsvuotâ macâttid já jyehid tiädu /Õõlgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše* tarkoittaa, että tutkija:

- Suunnittelee ja neuvottelee tutkimukseen osallistuvan saamelaisyhteisön (tai selkeän yhteisön puuttuessa tutkimuskumppaneiden) kanssa siitä, mihin tutkimusaineistot tallennetaan ja miten ne ovat yhteisön saatavilla. Aineiston hallinnan ja tallentamisen suunnitteluun ja toteuttamiseen voivat osallistua myös saamelaisten muistiorganisaatiot.¹¹
- Sopii tutkimuskumppaneiden kanssa siitä, millä kielillä ja millä tavoin tutkimustulokset ja -tieto palautetaan yhteisöön. Huomioi, että erilaisilla aineistoilla voi olla käyttöoikeuksien rajoituksia ja että erilaiset aineistot edellyttävät erilaisia yhteisöön palauttamis- ja jakamismuotoja.

¹¹ Saamelaisia muistiorganisaatioita Suomessa ovat Oulun yliopiston Giellagas-instituutin Saamelainen kulttuuriarkisto, Saamelaisarkisto ja Saamelaismuseum Siida.

- Huolehtii palautettavan tiedon ja tutkimustulosten yleistajuistamisesta ja saatavuudesta.
- Huomioi alkuperäiskansojen tiedon omistajuuteen liittyvät kysymykset ja perehtyy alkuperäiskansojen tiedonhallinnan CARE-periaatteisiin.¹²
- Toteuttaa kansallisia ja EU-tason etnisiä ryhmiä koskevien arkaluonteisten henkilötietojen käsittelyn periaatteita.¹³

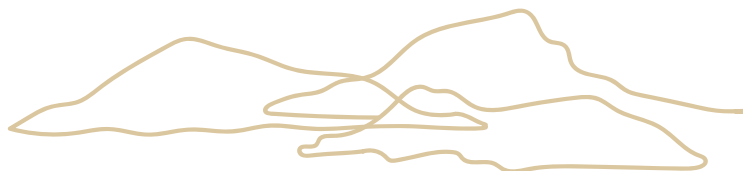
¹² Ks. CARE Principles for Indigenous Data Governance: www.gida-global.org/care sekä Saamelaisneuvoston muistio CARE-periaatteiden käyttöönotosta Saamenmaalla: <https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Saamelaisia-koskevan-tutkimuksen-eettiset-ohjeet>.

¹³ Ks. Euroopan Parlamentin ja Neuvoston asetus (EU-GDPR) 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuoja-asetus), Tietosuojalaki 1050/2018.

SÁMIID GUOSKI DUTKAMA EHTALAŠ RÁVVAGAT SUOMAS

Sápmelaččat leat eamiálbmot njealji riikkas. Sámiid dutkama ehtalaš rávvagiid vuolggasadjin lea Suoma vuodđolágas sápmelaččaide dáhkiduvvon iešmearridanvuoigatvuohta eamiálbmogin ja diehtaga friddjavuohta.¹ Dát ehtalaš rávvagat gusket buot dieđasurggiide, main dutkojuvvojit sápmelaččat, sámi servodat ja servošat. Lassin rávvagat gusket dakkár dutkamušii sámiid ruovttuguovllus², main lea dahje sáhtá leat váikkuhus sápmelaččaide dahje sámeservošiidda. Rávvagat heivehuvvojit dutkamušii dieđasuorggi, metoda ja dáhpáhusa vuodul.³ Dutki galgá ieš meroštallat mo čuovvu ja ollašuhtá rávvagiid.

Sámiid dutkama buorit geavadat deattuhit makkár vuolggasadji ja mearkkašupmii dutkamušas lea sámiide. Davvisámegiela doaba oadjebasvuohta (anárašgillii torvolášvuotâ ja nuortalašgillii staanvuõtt) mearkkaša dorvvolaš ja oadjebas odili sihke ovttaskas olbmo ja servoša dásis. Ehtalaš rávvagiid ulbmilin lea hukset kultuvrralaččat oadjebas dutkandili ja dutkamuša ollašuttinvugiid. Dát gáibida dan ahte dutki dovda doarvái kultuvrra ja servodaga ja lea vuojuđudivvan dutkamuša fáddái.

¹ Suoma vuodđolága (1999/731) 16 § dovddasta diehtaga friddjavuohta ja 17 § dovddasta sápmelaččaid eamiálbmogin. Eamiálbmotvuoigatvuohtaid vuolggasadjin lea kollektiiva iešmearridanriekti (gč. Ovtastuvvan Našuvnnaid eamiálbmotvuoigatvuohtaid julggaštus 2017). Vuodđolága mielde sápmelaččain lea vuoigatvuohta doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra ja dasa gullevaš kulturiešstivrejupmi (121 §).

² Sápmelaččaid ruovttuguovlu lea Eanodaga, Anára ja Ohcejoga gielddat ja Lappi bálggus Soađegili gielddas (Láhka Sámedikkis 974/1995, 4 §). Dáid rávvagiid sáhtá heivehit maid olles Sámis nu guhká go oktasaš davviriikkalaš ehtalaš rávvagat váilot.

³ Dáid rávvagiid lea vejolaš geavahit báldalagaid ja dievasmahttit Suoma Dutkanehtalaš ráddádallangotti (TENK) čuovvovaš rávvagiid: Buorre dieđalaš geavada ja dan loavkašuttineahpádusaid giedahallan Suomas (Dutkanehtalaš ráddádallangotti HTK-ráva 2023) ja Olbmui čuoheci dutkamuša ehtalaš vuodđojurdagat ja olmmošdiehtagiid ehtalaš ovddalgihtii árvvoštallan Suomas (Dutkanehtalaš ráddádallangotti ráva 2019). Rávvagat dorjot ehtalaš doaibmagottiid barggu.

Eamiálbmogiid dutkanehtalaš vuodđojurdagiid mielde eamiálbmogiid dutkamis lea dehalaš váldit vuhtii dan ahte olbmui lea searvvušlaš friddjavuohta ja diehtu dutkamušas ovdalگو sii mihtet dasa (FPIC).⁴ Sápmelaččain lea eamiálbmogin vuoigatvuohta searvat buvttadit dieđu mii guoská sin. Ovttaskas olbmo rivttiid lassin dat mearkkaša, ahte sámiiid kollektiiva vuoigatvuođat ja vuodđojurdaga váldojuvvojit vuhtii dutkama guđege ollašuhhtinmuttus.⁵ Searvvušlaš dohkkeheami lassin ovttaskas olmmoš galgá leat ieš miehtan searvat dutkamuššii.⁶

Sámi servodat lea mánggadáfot ja dasa gullet ollu servošat, siiddat, sogat, giellajoavkkut ja eará joavkkut sámiiid ruovttuguovllus ja dan olggobealde. Ollugat dáin leat latnjalassii. Siida lea árbevirolaš sámiiid sosiála ja árbevirolaš rivttiid vuogádat, mii lea ain dihto osiin vuodđun sámi boazodoalus ja nuortalaččaid siidačoahkkimis.

Jus dutkamuš lea viiddis dahje dat ollašuhhtojuvvo ovtta dihto sámeservošiin dahje sin guovllus, dutki jearrá servoša dohkkehit iežas dutkamuša. Oktasaš kulturárbbi ja árbevirolaš dieđu dutkamis dutki galgá dieđu čoakkedettiin ja juogedettiin giddet erenomáš fuomášumi oktasaš norpmaide. Sámit leat oktasaččat buvttadan ja juogadan árbevirolaš dieđu ja kulturárbbi.⁷ Ovdamearkan dás leat sogaid dahje bearrašiid bivdin-, guolástan- ja čoagginsajit, guohtuneatnamat sihke bassi báikkit ja daidda gullevaš diehtu, sogaid ja báikkiid luodit, livđet ja leu'ddat (musihkkaarbevierru) ja duodji, kietâtyeji, kiõtt-tuejj (duodjeárbi), kultur- ja dálkkodanšattut ja sámi boazomearkaortnet. Kulturárbbi ja árbevirolaš

⁴ Free Prior and Informed Consent (FPIC): friddja, dihtui vuodđuduvvi ovddalgihtii miehtan. GČ. ON eamiálbmotrivttiid julggaštus 2017; Biodiversitehtasoahpamuš 1992 artikla 8j; Tkarihaie:ri Code of Conduct 2011.

⁵ Searvvušlaš dahjege kollektiiva olmmošvuoigatvuođat leat vuoigatvuođat, maid ollašuvvan gáibida ahte máilmmis gávdno viiddit searvvu. Mihtilmas kollektiiva olmmošvuoigatvuohta lea eamiálbmoga iešmearridanvuoigatvuohta, muhto maiddái ovdamearkka dihte vuoigatvuohta gillii ollašuvvá dušše fal dalle go dan beassá geavahit ovtta earáiguin. Sámiiid sosiála, kultuvrralaš, oskkoldatlaš ja vuoigatlaš árvvuid ja vieruid galgá gudnejahttit. Daidda ferte addit áššáigullevaš mearkkašumi čuolmmain, mat čuhcet álbmogiidda joavkun ja ovttaskas olmmožin.

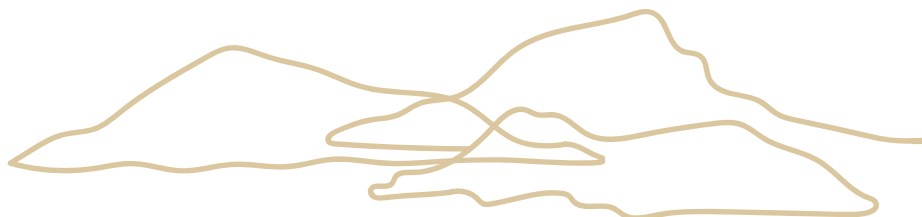
⁶ Dutkančuozáhaga vuoigatvuođaid hárrái, main lea ovttaskas olmmoš vuolggasadjin, geahča TENK ráva 2019 sajis 3.2, Olbmui čuoheci dutkamuša ehtalaš vuodđojurdagat ja olmmošdiehtagiid ehtalaš ovddalgihtii árvvoštallan Suomas.

⁷ Kulturárbbi meroštallamis gČ. UN Human Rights Council, Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples 2015. *Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage.*

diedu dutkamis Sámedikkis lea searvvušlaš miehtama meannudanrávvagat ja Saa'mi siidsaabbaris nuortalaččaid dutkamis.⁸

Dárbu dutkanehtalaš rávvagiidda vuolgá sámiid eamiálbmotsajádagas ja doložis gitta dálááigái bistán eahpevuoiggalaš váldesajádagain, mat vuhttojit maiddá dutkamis ja diehtaga dahkamis. Dát ehtalaš rávvagat leat lávki hukset ehtalaččat buoret dialoga diehtaga ja sámeservodaga gaskii. Sámiid dutkama ehtalaš rávvagat leat čállon dávistit sámi servodaga doaibmanvugiid ja árvvuid ja dat leat rattát eará eamiálbmogiid dutkanehtalaš vuodđojurdagiiguin.⁹

Dáid rávvagiid vuodđun leat ovttasbargu ja sámeservodaga gullamat das, maid buorit dutkangeavadat gáibidit dutkamuša guđege oassebealis. Ehtalaš rávvagiid leat válmmaštallan Lappi, Oulu ja Helssega universitehtaid sáme- ja eamiálbmotdutkama ovddasteaddjit ja golbma guovddáš doaibmaorgána: Sámediggi, Sámi oahpahusguovddáš ja Sámemusea Siida.¹⁰

⁸ Rávvagat gulaskuddat sápmelaččain ovddalgihtii, mihtetgo dutkamuššii mii guoská sin kulturárbbi ja árbevirolaš diedu: <https://samediggi.fi/vastuualueet/kulttuuri/tutkimuseettinen-menettelyohje/> Saa'mi siidsaabbar: <https://www.kolttsaamelaiset.fi/kolttien-kylakokous-2/yleista/>

⁹ Guovddáš čállosat sámiid árvvuid birra leat ee. Inkeri Markkula ja Elina Helander-Renvall: *Ekologisen perinnetiedon käsikirja*. Roavvenjárga: Árkalaš guovddáš, Lappi universitehta, 2014; Gunvor Guttorm ja Jelena Porsanger: *Working with traditional knowledge. Communities, institutions, information systems, law and ethics. Writings from the Arbediehtu Pilot Project on documentation and protection of Sami traditional knowledge*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla/Sámi University College, 2011; Åsa Nordin Jonsson: *Árbediehtu. Árbbediehto. Aerpmimaahoe. Sametingets policydokument för traditionall kunskap*. Kiruna, Sametinget, 2010, ja Edel Hætta Eriksen, doaim. Árvvut Árvo Vierhtie. *Samiske verdier. Árvokomišuvdna Verdikommisjonen*. Kárášjohka: Davvi Girji, 2003.

¹⁰ Dát ehtalaš rávvagat leat čállon servoša ja dutkiid gullamiid vuodul. Bargojoavkkus leat leamaš Lydia Heikkilä, Rauna Kuokkanen, Veli-Pekka Lehtola (2018-2023), Päivi Magga (2018-2020), Sigga-Maria Magga, Janne Näkkäläjärvi, Sanna Valkonen (2018-2023) ja Pirjo Kristiina Virtanen. Davvisámegillii jorgalan Ailu Valle, Minna Rasmus ja Kaarina Vuolab-Lohi. Rávvagat leat sámeservošiid opmodat seamma láhkai go duodji, kietâtyeji, kiött-tuejj ja luodit, livdet ja leu'ddat. Searvvušgullamat dahkkojedje cuoŋo-miessemánus 2022 dáin báikegottiin: Vuohčču, Anár, Čeavetjávri, Ohcejohka, Gáregasnjárga, Heahtta, Roavvenjárga, Oulu ja Tampere. Dáid lassin lei buohkaide rabas webropol-gažadeapmi. Suoma dahkkivuogiatvuodálaga oktasašdujiid 6 § heive maiddá ehtalaš rávvagiidda.

Sámiid dutkama ehtalaš geavat

1. Gulahallan

Guovttiguovlot kommunikašuvdna ja searvádeapmi

Gulahallan sisdoallá ságastallama, guldaleami ja áddehallama. Dat lea árbevirolaš sámi vuohki gulahallat, mainna lea vejolaš hukset oadjebasvuoda ja luohttámuša ovttaskas olbmo ja servoša dásis (oadjebasvuohta). Dutkamuša ollašuhttimis gulahallan mearkkaša searvádeami ja luohtehahtti gaskavuodaid huksema ovttasráđiid servošiin. Dutkanguimmiid ja servošiid searvádeapmi sáhttá molsašuddat dutkanfáttá ja -metodaid mielde, muhto guovttiguovlot kommunikašuvdna lea dehalaš álggahit nu árrat go vejolaš. Vástitolaš dutki máhttá maid guldalit makkár dutkandárbbut sámiin leat.

Dutkamušas gulahallan mearkkaša ahte dutki:

- Čielggada man olu dutkamuša ollašuhttin gáibida sámeservošiin ja ovttaskas olbmui. Son soahpá searvama ulbmiliin ja doaibmanvugiin.
- Čilge dutkanguimmiide dutkamuša guovddáš ulbmiliid áddehahtti láhkai sin iežaset gillii. Lassin ságastallat ovtta, makkár diehtu čoggojuvvo ja mo dat geavahuvvo, giedahallojuvvo seaillohuvvo ja soahpat vejolašvuodas geavahit buvttaduvvon materiála ođđasit.
- Árvvoštallá dutkamuša mearkkašumi ja váikkuhusaid sámeservodaga ja -servošiid geahččanguovllus.
- Ságastallá guovddáš ehtalaš gažaldagain ja vuoigatvuodain (sisdoallá vuoigatvuoda biehttalit searvamis dahje geassádit dutkamušas negatiiva čuovvumušaid haga).
- Addá servoša lahtuide doarvái áiggi oahpásmuvvat dutkamuša ulbmiliidda ja ollašuhttinvugiide ja váldá vuhtii dan goas dutkanguimmiide dahje servošii heive dahkat dutkamuša.

2. Guorahallan ja vihkkedallan Dutkamuša ávkkálaš ja unohis beliid guorahallan ja dutki ja dutkamuša lokaliseren

Guorahallan mearkkaša guoradit, vuohttalit luottaid ja bálgáid ja čielggadit ollislaš dili. Dutkamuša dahkamis dat mearkkaša dutki iežas saji meroštallama ja dan guorahallama, makkár dutkanárbevieru dutkamuš čuovvola ja makkár váikkuhusat das soitet šaddat sámide. Vihkkedallan govvida áššiid árvvoštallama ja guorahallama mángga geahččanguovllus. Dutki guorahallá iežas duogáza, sajádaga, rolla ja iežas dutkanberoštumiid dan servoša ektui maid áigu dutkat. Son maid sihkkarastá ahte searvvuš ja dutkanguoimmit ožžot buot dárbbášlaš dieđuid.

Dutkamušas guorahallan ja vihkkedallan mearkkašit ahte dutki:

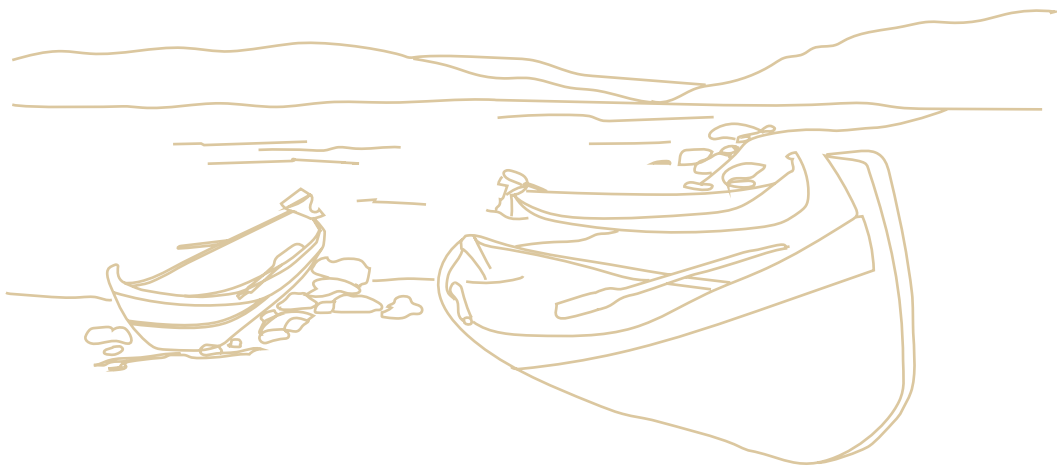
- Guorahallá dutkangažaldagaid, teorehtalaš referánsarámaid ja metodaidda heivvolašvuoda ja deaivilvuoda sámide geahččanguovllus.
- Árvvoštallá dutkamuša vejolaš hehttehusaid ja riskkaid sámeservodaga ja -servošiidda geahččanguovllus ja mo dat váikkuhit sámii birrasii ja lundui.
- Čielggada dutkamušas adnojuvvon dieđu kvalitehta ja dan geasa diehtu gullá. Sámiin sáhttet leat dakkár dieđut, maid ii heive juogadit earáiguin (ovdamearkka dihte bassi báikkid).
- Váldá vuhtii sámeservodaga historjjálaš ja áigeguovdilis ságastallamiid ja fáttáid, mat soitet čuohcit sámide. Ádde maiddái mo dutkamuš sáhtta vealahit joavkkuid (ovdamearkka dihte mánáid, doaibmaváttogiid, seksuála- ja sohka-beallevehádagaid, nissoniid), mat leat rašes sajádagas, fuolakeahtta das guoskágo dutkamuš njuolga sin.
- Gudnejahtta dan ahte sámii lea immateriála rievttit árbevirolaš dihtui ja kulturábái. Jus dutkanbohtosiiguin lea ulbmil ávkkástallat gávppálaččat dahje patenteret daid, das galgá šiehtadit sámeservošiin ja dáhkidit sidjiide vuoiggalaš buhtadusa.

3. Gudnejahttin ja árvvusatnin Sámeservodaga ja dieđu gudnejahttin ja árvvusatnin

Sámeservodaga ja kultuvrra gudnejahttin ja árvvusatnin leat buot sámi dutkama vuodđun. Dát mearkkaša sámegielaid, sámiid dieđu, árbevieruid ja vuoigatvuodaid dovdáma ja vuhtii váldima. Dehalaš lea maid gudnejahttit sámiid oktavuoda lundui, sosiála gaskavuodaid, kultuvrralaš vieruid, ealáhusaid ja árbevirolaš hálddašuvugiid ja -orgánaid. Dutkamušas gudnejahttin ja árvvusatnin mearkkašit maid viggamuša atnit sámiid dásseárvosaš guoibmin.

Dutkamušas gudnejahttin ja árvvusatnin mearkkašit ahte dutki:

- Oahpásmuvvá ovdal dahkkon dutkamušaide ja materiálaide, mat leat juo gárvvisin arkiivvain, amas duššiid dihtii vuorjat olbmuid.
- Fuolaha ahte sus lea doarvái máhttu sámi kultuvrras ja servodagas ollašuttit dutkamuša ja čielggada vejolaš dárbbuid buhttet geavahuvvon áiggi ja áššedovdamuša olbmuide geat leat oassálastán dutkamušii.
- Viggá láhčit vejolašvuoda searvat dutkamušii iežas eatnigillii.
- Ádde ja váldá vuhtii árbečehppiid mearkkašumi sámeservošis dalle go dutkanfáddá nu gáibida ja gudnejahtta sin dieđuid ja daid eaiggátvuoda. Buot dutkanguoimmit galget ieža beassat mearridit anonymiserejuvvojit sin dieđut vai eai.
- Ádde ja váldá vuhtii báikkálaš dieđu ja dan buvttadanvugiid, numo kultuvrii, árbevirolaš ealáhusaide ja sosiála gulahallamii gullelaš jaskes dieđu.

4. Geatnegasvuohta dieđu máhcaheapmái ja juogadeapmái

Geatnegasvuohta mearkkaša ovddasvástádusa ja geatnegasvuoðaid eará olbmuid, sámeservodahkii ja eallinbirrasii. Geatnegasvuohta dieđu máhcaheapmái ja juogadeapmái čujuha dutki ovddasvástádussii ja geatnegasvuhtii juogadit dutkanmateriálaid ja -bohtosiid sámiiiguin geat leat searvan dutkamuššii. Dieđu máhcaheamis lea dehalaš nannet sámeservodaga gelbbolašvuoða ja ovddidit sámiiid buresbirgejumi. Dutkandieđu ja -materiála hálldašeamis ja juogadeamis dutki galgá maiddái váldit vuhtii dakkár áššiid, mat sáhttet čuohcit sámiiide eamiálbmogin sin rašis sajádaga dihte eanetlogu álbmoga ektui.

Geatnegasvuohta máhcahit ja juogadit dutkojuvvon dieđu mearkkaša ahte dutki:

- Pláne ja ráđđádallá sámeservošiiin (dahje dutkanguimmiiguin jus čielga searvvuš váilu) das, gosa dutkanmateriálat vurkejuvvojit ja man láhkai dat leat servoša olámuttus. Materiála hálldašeami ja vurdema plánemii ja ollašuttimii sáhttet oassálastit maiddái sámiiid kulturmuitoorganisašuvnnat.¹¹
- Soahpá dutkanguimmiiguin das, man gillii ja mainna lágiin dutkanbohtosat ja -diehtu máhcahuvvojit sámiiide. Váldá vuhtii ahte materiálain sáhttet leat geavahanrivttiid ráddjehusat ja ahte muhtun materiálat ja dieđut gáibidit iešguðetlágan vugiid máhcahit ja juogadit dieđu.
- Fuolaha ahte máhcahuvvon diehtu ja dutkanbohtosat leat olbmuid olámuttus ja ahte áddehahtti hámis.
- Váldá vuhtii eamiálbmotdieđu eaiggátvuoða ja dasa gullevaš gažaldagaid ja oahpásmuvvá eamiálbmogiid dieđuidhálldašeami CARE-prinsihpaide.¹²
- Fuolaha rašes persovdnadieđuid giedahallangáibádusain, mat gusket álbmotlaš ja EU-dási čearddalaš joavkkuid.¹³

¹¹ Sámi kulturmuitoorganisašuvnnat Suomas leat Oulu universitehta Giellagas-instituhta Sámi kulturarkiiva, Sámearkiiva ja Sámemusea Siida.

¹² CARE Principles for Indigenous Data Governance <https://www.gida-global.org/care> ja Sámiráđi notáhta CARE-vuoddojurdagiid atnui váldimis Sámis: <https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Saamelaisia-koskevan-tutkimuksen-eettiset-ohjeet->

¹³ Eurohpá Parlameantta ja Ráđi ásašus (EU-GDPR) 2016/679 lunddolaš persovnnaid suodjaleamis persovdnadieđuid giedahallamis sihke dáid dieđuid friddja johtimis ja direktiivva 95/46/EY gomiheamis (almmolaš diehtosuodjeášašus), Diehtosuodjeláhka 1050/2018.

SÄMMILIJD KYESKEE TUTKÂM EETTISIIH RAVVUUH SUOMÂST

Sämmiliih láá algâaalmug neelji staatâ kuávlust. Sämmilijd kyeskee tutkâm eettisij ravvui vuolgâsaijeen Suomâst láá vuáđulaavâst turvâstum sämmilij jiešmeridemvuoigâdvuotâ algâaalmugin já tiettuu rijjâvuotâ.¹ Taah eettisiih ravvuuh kiávttojah sämmilijd, sámiohtsâšskoodán já sámisiärvusáid kyeskee tutkâmist puoh tiedâsuorgijn. Ton lasseen ravvuuh kyeskih taggaar tutkâmân sämmilij päikkikuávlust², mast lii teikkâ puáhtá leđe vaiguttâs sämmilijd já sámisiärvusáid. Ravvui heiviittem tutkâmist lii kiddâ tiedâsyergist, metodist já tábáhtusâst. Ravvui tooimânpieijâm já olášuttem vuáđuduveh totkee jiešheiviittâlmân.³

Sämmilijd kyeskee tutkâm šiev keevâtlâšvuodâin tehálâš vuolgâsaje lii siärvus já tutkâm siärvusliih merhâšumeh. Tavesämikielâ termâ oadjebasvuohtha, anarâškielân torvolâšvuotâ já nuorttâlâškielân staanvuott uáivild torvolii já lyettiváá tobdo sehe ovtâškâs ulmuu ete siärvustâásist. Tái sämmilijd kyeskee tutkâm eettisij ravvui ulmen lii šoddâdiđ kulttuurlávt torvolijđ olášuttemvuovijđ já -tutkâmtila. Tot váátá, ete totkest lii tuárvi kulttuurlâš já siärvuslâš tubdâmuš já sun lii vuáijum tutkâm fáádán.

¹ Suomâ vuáđulaavâ 16 § tuubdâst tiettuu rijjâvuotâ já 17 § tuubdâst sämmilij algâaalmugin. Algâaalmugvuoigâdvuotâ vuolgâsaijeen lii ohtsâš jiešmeridemvuoigâdvuotâ (keejâ OA algâaalmugvuoigâdvuotâi julgâštâs 2017.) Vuáđulaavâ miel sämmilijn lii vuoigâdvuotâ paijeentoolâđ já ovdediđ jieijâs kielâ já kulttuur sehe toos lohtâseijee kulttuur-jiešhaldâšem (121 §).

² Suomâ sámikuávlui uáivild lánuduv, Aanaar já Učjuuvâ kieldâi kuávluid já Suáđgil kieldâ Laapi palgâs kuávlui (Laahâ sämitiggeest 974/1995, 4 §). Tâid ravvuud puáhtá kevttiđ ubâ Säämist, jis ohtsâštave-eennâmliih prinsiipeh váiluh.

³ Tâid ravvuud puáhtá kevttiđ paldluvâi já tievâsmittiđ čuávuvâi Tutkâmeettisii ráđádállâmkode (su. TENK) ravvuiguin: Šiev tiedâlâš vuáhádâh já tom luávkkámiäpádâsâi kiedâvuššâm Suomâst (Tutkâmeettisii ráđádállâmkode HTK-raavâ 2023) já Ulmui čujottum tutkâm eettisiih prinsiipeh já olmoostiettui eettisâš muneárvuštállâm Suomâst (Tutkâmeettisii ráđádállâmkode raavâ 2019). Ravvuuh tuárjuh ollâopâttuvâi eettisij toimâkuudij pargo.

Algâaalmugij tutkâmeettisij prinsiiij mield algâaalmugáid kyeskee tutkâmist lii váldunjuolgâduslávť teháláš váldid huámášumán siärvuslii rijjâ, tiätun vuáđuduvvee munemietâmuš (FPIC).⁴ Sämmlilijn algâaalmugin lii vuoigâdvuotâ uásálistid jieijäs siärvusân kyeskee tiäđu pyevtitmân. Ovtâskâs ulmuu vuoigâdvuotâi lasseen tot uáivild sämmilij ohtâsij vuoigâdvuotâi já prinsiiij huámášumán váldim tutkâmuš jieškode-uv olášuttemmuddoost.⁵ Siärvuslii tuhhiitem lasseen kalga ain finnid ovtâskâs ulmuu mietâmuš tutkâmušan uásálistmân.⁶

Sämmlilâš ohtsâškodde lii maangâhámásâš já tast láá mangâ siärvus, siijdâ, suuvâ, jieškode-uv kielâjuávhu, sehe meiddei eres juávhuuh sämmilij päikkikuávlust já ton ulguubeln. Maangah täin rastalditteh staatâi raajijd. Sijđâ lii ärbivuávâlâš sämmilâš sosiaallâš já täpivuoigâdvuotâlâš vuáhádâh, moos sämmilâš puásuituálu já nuorttâlij sijđâčuákkimornijđâh ain-uv uásild vuáđuduveh.

Totkee pivdá siärvuslii tuhhiitem jieijäs tutkâmušan, jis tutkâmuš lii vijdes já tot olášuttoo tobdos sâmisärvusâin teikâ ton kuávlust. Siärvuslâš kulttuurärbi já ärbivuáválii tiäđu tuđhâdijn totkee kalga kiddid eromâš huámášume siärvuslijd normáid tiäđu nuurrâm já jyehim iähtun. Sâmisärvusijn lii siärvuslávť pyevtittum já juohhum ärbivuávâlâš tiäđu já kulttuurärbi.⁷ Tagarist ovdâmerkkân láá suuvâi teikâ perrui pivdo-, kuálâstem- já čuággimpäähiih, kuáttumenâmehe sehe pasepäähiih já toid lohtâseijee tiäđu, suuvâi já paahij livđeh, luohťih já leu'ddih adai muusikärbi já tyeji, duodji, kiöťt-tuejj, kulttuur- já talhâšsadoh sehe sämmilâš vittávuáhádâh. Kulttuurärbi já ärbivuáválii tiätun kyeskee tutkâmušâi uásild Sâmitiggeest lii siärvuslii miettâm monättállâmraavâ já nuorttâlijd lohtâseijee tutkâmušâin Nuorttâlij sijđâčuákkimist.⁸

⁴ Free Prior and Informed Consent (FPIC): rijjâ, tiätun vuáđuduvvee munemietâm. Keejâ OA algâaalmugvuoigâdvuotâi julgâštus 2017; Biodiversiteetsopâmuš 1992 artikla 8 j: Tkarihwaie:ri Code of Conduct 2011.

⁵ Siärvusliih adai kollektiivliih olmoošvuoigâdvuotâh láá vuoigâdvuotâh, moi olášum váátá ain vijđâsub siärvus tiettum. Tijpâlâš kollektiivlâš olmoošvuoigâdvuotâ lii algâaalmug jiešmeridemvuoigâdvuotâ, mutâ meiddei ovdâmerkkân vuoigâdvuotâ kielân olášuvâ tuše, jis kielâ uázžu kevťtid iärâsijguin. Algâaalmugin sämmilij sosiaallijd, kulttuurisijđ, oskolduvlijđ já vuoigâdvuotâi áárvuid já taavijđ kalga kunnijättid já toid kalga adelid ášálii merhâšume aalmugij vuoigâdvuotâin nuuvť juávkun ko ovtâskâs olmožin.

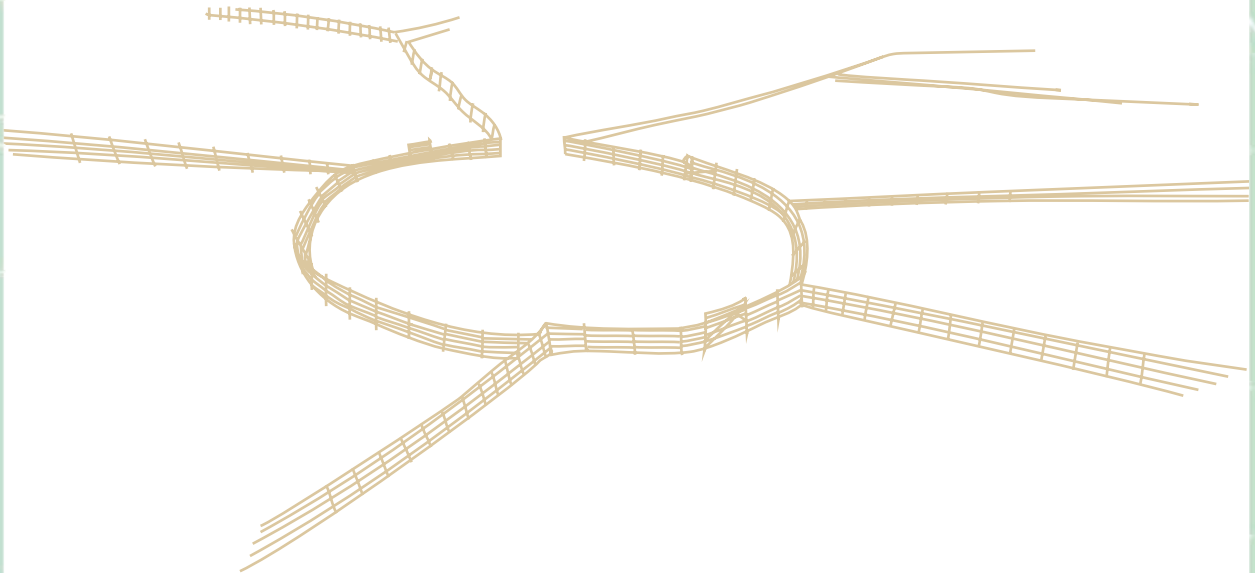
⁶ Keejâ lasetiäduid tutkâmnâál ovtâskâs ulmuu vuoigâdvuotâin TENK raavâ 2019 čuággâst 3.2, Ulmui kyeskee tutkâmuš eettisiih prinsiiijeh já olmooštiettui eettisâš muneárvuštállâm Suomâst.

⁷ Kulttuurärbi miäruštálmist keejâ UN Human Rights Council, Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples 2015. *Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage*

⁸ Monättállâmraavâ sämmilij munemietâm pivdemân sämmilij kulttuuräärbân teikâ ärbitiätun kyeskee haavâin: <https://samediggi.fi/vastuualueet/kulttuuri/tutkimuseettinen-menettelyohje/> Saa'mi siidsääbbar: <https://www.kolttasaamelaiset.fi/kolttien-kylakokous-2/yleista/>

Tárbu tutkâmeettisijđ ravvuid šadda sâmmilij algâaalmugsajaduvâst sehe toos lohtâseijee historjâlii já tááláá áigásii epitâsitiädust vâldistelliittâsâin, moh oleh meiddei tutkâmušân já tiettuu pyevtitmân. Taah eettisiih ravvuuh láá lăvkki ton kuávlun, ete šodâččij pyereeb eettisâš vuáruvaiguttâs tiettuu já sâmisiervus kooskân. Sâmmilijđ kyeskee tutkâm eettisiih ravvuuh láá hâmmejum spejâlistiđ sâmmilii ohtsâškode toimâvuovijđ já áárvuid já toh tuáimih paldâluvâi eres algâaalmugij tutkâmeettisijđ prinsipiijguin.⁹

Taah ravvuuh vuáđuduveh ohtsâšpaargon já kuldâlmân sâmiohtsâškoddeest tast, maid šiev tutkâmkeevâtlâšvuodah vâätiđ tutkâmuš jieškote-uv uásipeelijn. Eettisijđ ravvuid valmâštállâm pargojuávhust láá lamaš fáárust ovdâsteijeeh Laapi, Oulu já Helsig ollâopâttuvâi sâmi- já algâaalmugtutkâmušâst sehe kuulmâ kuávdáá toimâorgaanist, Sâmitiggeest, Sâämi máttááttâskuávdáást já Sâmimuseo Siidast.¹⁰

⁹ Kuávdááh Čalluuh sâmmilijn áárvuin láá iärásij lasseen Inkeri Markkula já Elina Helander-Renvall: *Ekologisen perinnetiedon käsikirja*. Ruávinjargâ: Arktisâš kuávdáš, Laapi ollâopâttâh (2014); Gunvor Guttorm já Jelena Porsanger: *Working with traditional knowledge. Communities, institutions, information systems, law and ethics. Writings from the Arbediehtu Pilot Project on documentation and protection of Sami traditional knowledge*. Kuovdâkiäinu: Sâämi ollâškovlâ / Sámi University College (2011); Åsa Nordin Jonsson: *Arbediehtu. Árbbediehto. Aerpmimaahoe. Sametingets policydokument för traditionell kunskap*. Kiruna, Sâmitigge, 2010, já Edel Hætta Eriksen, toim. Árvvut Árvo Vierhtie. *Samiske verdier. Árvokomišuvdna Verdikommisjonen*. Kárâšjuuhâ: Davvi Girji (2003).

¹⁰ Taah eettisiih ravvuuh láá kirjálâš ohtsâščaalâ, mii lii šoddâm pargojuávhu jesânij rijjâ hammimpargo puáđusin siärvus- já totkeekulâmiij vuáđuld. Pargojuávhust láá porgâm Lydia Heikkilä, Rauna Kuokkanen, Veli-Pekka Lehtola (2018-2023), Päivi Magga (2018-2020), Sigga-Maria Magga, Janne Näkkäläjärvi, Sanna Valkonen (2018-2023) já Pirjo Kristiina Virtanen. Anarâškielân jurgâlii Martta Alajärvi ja Petter Morottaja. Ravvuuh láá sâmisiervusij omâdâh siämmáánáál ko tyeji já livdeh. Siärvusij kulâmeh uárnejuvvojii cuânuj-vyesimáánust 2022 ohtsâšpargoost sâmiservijguin čuávuváin soojijn: Vuáčču, Aanaar, Suáđigil, Čevetjávri, Ucjauhâ, Kärigâsnjargâ, Hetta, Ruávinjargâ, Oulu já Tampere. Tai lasseen uárnejui puohháid áávus webropol-koijadállâm. Suomâ tahheevuoigâdvuotâlaavâ ohtsâšpyevittâssáid kyeskee 6 § heiviittuvoo meiddei eettisijđ ravvuid.

Sämmilijd kyeskee tutkâm eettisiih keevâtlâšvuodah

1. Addiittállâm Savâstállâm vuáruvaiguttâsâst já ulmui uásálistem ovdedem

Addiittállâm kovvee savâstállâm vuáruvaiguttâsâst, aktiivlâš kuldâlem já ulmui koskâsii ibárdâs. Tot lii ärbivuáválâš, sämmilâš vuáruvaiguttemvyehi, moin puáhtá hammiđ torvolâšvuodâ tobdo já luáttámuš ovtâškâs ulmuu já siärvustâäsist (torvolâšvuotâ). Tutkâmuš olášutmist addiittállâm uáivild luáttámušân vuáduuvvee koskâvuodâi hammim já uásálistem ovdedem tutkâmušân uásálistee siärvusáin. Tutkâmkuoimij adai tutkâmušân uásálistee ulmui já -siärvusij uásálistem häämih pyehtih leđe maangâlágáneh jieškote-uv tutkâmfáádáin já -metodijn, mutâ lii tehálâš savâstâlškyettiđ oovtâst nuuvt tooláá ko máhđulâš. Totkee, kote kuáddá ovdâsvástádâs, máttá meiddei kuldâliđ siärvus tutkâmtáárbuid.

Tutkâmist addiittállâm uáivild, ete totkee vuáruvaiguttâsâst iärásijguin:

- Seelvât, mon ennuv tutkâmuš olášuttem váátá sämisiärvusij já ulmui uásálistem tuárjum, já suápá uásálistem tuárjum uulmijn já toimâvuovijn.
- Muštâl tutkâmuš kuávdáin uulmijn tutkâmušân uásálistee siärvusân já tutkâmkuoimijd iberdettee vuovvijn sii jieijâs kielân. Lasseen kalga savâstállâđ oovtâst tast, maggaar tiätu norroo já maht tot kiävttoo, kiedâvuššoo já siäiluttuvvoo sehe sooppâđ pyevtittum amnâstuv máhđulii uđđâsistkevttimist.
- Hundâruš tutkâmuš merhâšume já vaiguttâsâid sämiohtsâškode já -siärvusij keččâmkuávlust.
- Savâstâl tutkâmuš olášutmân lohtâseijee, sämmilij iähtun kuávdáin eettisijn koččâmâšâin já tutkâmušân uásálistee ulmui vuoigâdvuodâin (meiddei vuoigâdvuodâst leđe uásálisthánnáá já kiäsádâttâđ tutkâmušâst kuás peri nuuvt, ete tast iä šoodâ negatiivliih čuávumušah).
- Addel siärvus jesânáid tuárvi ääigi vuáijuđ tutkâmuš ulmijd já olášuttemvuovvijd sehe váldá huámášumán tutkâmkuoimij teikkâ siärvus uáinust hiäivulii ääigi tutkâmuš olášutmân.

2. Kuorâttállâm já viekkiistállâm Tutkâmuš hiädui já hááitui hundâruššâm sehe totkee já tutkâmuš sajattuv smiettâm

Kuorâttállâm uáivild luodâi já págái čuávum, kuorrâm já ubâlii tile selvâtem. Tutkâmist taat uáivild jieijäs sajattuv smiettâm já tom hundâruššâm, maggaar tutkâmáárbán tutkâmuš kulá já magareh vaiguttâsah tutkâmušâst pyehtih lede sämmilijd. Viekkiistállâm kovvee árvuštállâm já hundâruššâm maangâ keččâmkuávlust. Tutkâmušâst taat uáivild tom, ete totkee kiäččá jieijäs tuáváá, sajattuv já roolâ totken já jieijäs tutkâmintressijd tutkum siärvus iähtun já visásmit tom, ete siärvus já tutkâmkyeimih uázžuh tain tuárvi tiädu.

Tutkâmušâst kuorâttállâm já viekkiistállâm uáivildeh tom, ete totkee:

- Hundâruš, maht tutkâmuš koččâmâšâi stellim, teoreetlâš vuádu já metodeh heivejeh já tuáimih sämmilij keččâmkuávlust.
- Árvuštâl tutkâmuš máhđulijd hááituid já riiskâid sãmiohtsâškode já -siärvusij keččâmkuávlust sehe hundâruš toi vaiguttâsâid luándu- já kulttuurpirrásâid.
- Seelvât tutkâmušâst kevttum tiädu luándu já tom, kii oomâst tiädu. Sämmilijn sáttá lede taggaar siärvuslâš tiädu, mon ij heivii jyehid iärásijguin (ovdâmerkkân pasepääihih)
- Váldá huámášumán sãmiohtsâškoodán kyeskee historjáljijd já äigikyevdilis savâstâlmijd sehe teemaid, main sáttih lede negatiivliih vaiguttâsah sämmilijd. Tobdá meiddei tutkâmuš vaiguttâsâid tagaráid juávhoi, moh sáttih älkkeebeht šoddâđ olgoštuđ maangâ jiešvuodâ tiet já láá raašeeb sajattuvâst, tast peerusthánnáá, kuáská-uv tutkâmuš njuolgist sijjân (ovdâmerkkân párnááh, vâduliuh ulmuuh, seksuaal- já suhâpeliucceeblovoh, nisoneh).
- Kunnijât sämmilij immateriaalvuoigâdvuodâid ärbitiätun já kulttuuráárbán. Jis tutkâmpuátusijguin lii tárguttâs ávhástállâđ ruđâlávť teikâ uuccâđ paateent toid, te tast kalga sooppâđ áášán lohtâseijee sãmisiärvusijguin já visásmittid vuoigâlii máávsvu.

3. Kunnijâttem já áárvustanneem Sämiohtsâškode já sämitiäđu kunnijâttem já áárvustanneem

Kunnijâttem já áárvustanneem uáivildeh tuođai kunnijâttem já áárvustanneem. Sämiohtsâškode já -kulttuur kunnijâttem lii puoh sämmilijđ kyeskee tutkâm vuáđu. Taat uáivild sämikielâi, sämitiäđu, ärbivuovij já vuoigâdvuođai tubdâm já huámášumán vâldim. Lii tehálâš kunnijâttiđ meiddei sämmilij luándukoskâvuodâ, sosiaallijđ koskâvuodâid, iäláttâsâid, ärbivuáváliđđ haldâšemhaamijđ já -orgaanijđ sehe kulttuurlijđ taavijđ. Tutkâmist kunnijâttem já áárvustanneem uáivildeh meiddei viggâmuš lattiđ sämmilijguin täsiárvusâžžân kyeimin.

Tutkâmist kunnijâttem já áárvustanneem uáivildeh tom, ete totkee:

- Viälttá sämisiärvus tušes väividem toin naaliñ, ete uápásmuvá tutkâmuššâid moh láá olášuttum fáádást jo ovdil já uápásmuvá arkkâdâhmateriaalân, mii lii jo.
- Huolât tutkâmuš olášuttem ohtâvuodâst tast, ete mielđi lii tuárvi sämikulttuur- já sämiohtsâškode tubdâmuš sehe seelvât máhđulijđ táárbuid sajanmäksiđ tutkâmuškuoimijđ uásálistmân kevttum ääigi já äššitubdâmuš oovdâst.
- Viggá orniđ máhđulâšvuodâ tutkâmuškuoimijđ já sahhiittâlmáid uásálistee ulmuid kevttiđ tutkâmušâst jieijâs eenikielâ.
- Tobdá já váldá huámášumán siärvus ärbiettei merhâšume sämisiärvusist jis tutkâmfáddá tom váátá, já kunnijât sii tiäđu já tom, ete sij haldâšeh tom tiäđu. Puoh tietteeñ kalgeh peessâđ jiejah meridiđ, šadda-uv sii jyehim tiäđu anonymin vâi ij.
- Tobdá já váldá huámášumán tom, maht páihálâš tiäđu šadda, ovdâmerkkân kulttuur siste šaddee joskis tiäđu ärbivuáváliñ iäláttâsâin já sosiaalliñ ohtâvuodâin.

4. Kenigâsvuotâ macâtîđ já jyehiđ tiäđu Kenigâsvuotâ tiäđu maaccâtmân já jyehimân

Kenigâsvuotâ uáivild ovdâsvástádâs já kenigâsvuotâid ulmui, sãmiohtsâškode já sãmieellim iähtun. Kenigâsvuotâ macâtîđ já jyehiđ tiäđu uáivild totkee ovdâsvástádâs já kenigâsvuotâ jyehiđ tutkâmmateriaal já -puátusijđ tutkâmušân uásálistám sãmisiärvusáin. Tiäđu macâttem lii tehálâš sãmiohtsâškode já siärvus tááidui nonnim tiet já pyereestvaijeem ovdedem tiet. Tutkâmuštiäđu já -amnâstuv haaldâšmist já jyehimist totkee kalga meiddei vâldiđ huámášumán taid eromâš jiešvuotâid, moh asâtteh sâmmilijđ algâalmugij raašeeb sajattâhân ko vâldiaalmugijđ.

Tutkâmist kenigâsvuotâ macâtîđ já jyehiđ tiäđu uáivild tom, ete totkee:

- Vuáváá já ráđádâl tutkâmušân uásálistee sãmisiärvusáin (teikkâ jis čielgâ siärvus ij lah, te tutkâmkuoimijguin) tom, moos tutkâmnâstuvah vyerkkejuvvojeđ já maht toh láá siärvusân finnimnáál. Amnâstuv haldâšem já vuorkkim vuáváámân já olášutmân pyehtih uásálistiđ meiddei sâmmilijđ mušto-organisaatioh.¹¹
- Suápá tutkâmkuoimijguin, moid kieláid já moin naaliñ tutkâmpuátuseh já tutkâmtiäđu macâttuvvoo siärvusân. Vâldá huámášumán, ete jieškote-uv amnâstuvâin pyehtih leđe jieijâs kevttimraijiittâsah já ete jieškote-uvlágáneh amnâstuvah väätiđ jieškote-uvlágániđ vuovijđ macâtîđ já jyehiđ taid siärvusân.
- Huolât tast, ete tiäđu já tutkâmpuátuseh moh macâttuvvojeđ láá táválíjđ ulmuid iberdetteeđ já finnimnáál.
- Vâldá huámášumán algâalmugij tiäđu oomâstmân lohtâseijee koččâmâšah já vuáju tiäduhaldâšem CARE-prinsiipáid¹².
- Olášut aalmugijđ já EU-tääsi etnisâš juávhoiđ kyeskee herkis persovntiäđu kiedâvuššâm prinsiipiđ.¹³

¹¹ Sâmmiliih mušto-organisaatioh Suomâst láá Oulu ollâopâttuv Giellagas-instituut Säämi kulttuurarkkádâh, Sâmiarkkádâh já Sânimuseo Siida.

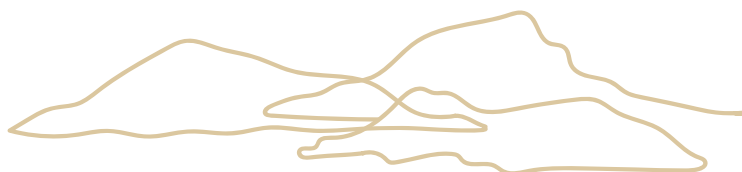
¹² CARE Principles for Indigenous Data Governance: <https://www.gida-global.org/care> sehe Sâmiräädi muštoonmiärkkumijđ CARE-prinsiipij anonvâldimist Säämist: <https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Saamelaisia-koskevan-tutkimuksen-eettiset-ohjeet->

¹³ Keejâ Euroop Parlament já Räädi asâttâs (EU-GDPR) 2016/679 luándulij ulmui suojâlmist persovntiäđu kiedâvušmist sehe tai tiädui rijjâ jotemist já direktiiv 95/46/EY koomeetmist (almolâš tiätusyejiasâttâs), Tiätusyejilaahâ 1050/2018.

SÄ'MMLAID KUÕSKKI TU'TĶĶUMMUŽ EETTLA VUÄ'PPÕÕZZ LÄÄ'DDJÄNNMEST

Sä'mmla lie alggmeer neellj riikk vuu'dest. Sä'mmlaid kuõskki tu'tĳĳummuž eettlaž vuä'ppõõzzi vuälgsää'jjen Lää'ddjännmest lie vuâdđlää'jj tä'ķķeem sä'mmlai jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõtt alggmeeran da tiõtti frijjuvõtt.¹ Täid eettlaž vuä'ppõõzzid suâvldet sä'mmlaid, sää'mõhttsažkāâ'dd da sää'mõutstõõzzid kuõskki tu'tĳĳummšest pukin tiõdsuõ'rjin. Lää'ssen vuä'ppõõzz kue'sķķe nõkam tu'tĳĳummuž, koon tuejjeet sä'mmlai dommvuu'dest da mâ'st lij le'be vuäitt lee'd vaaiktõs sä'mmlaid le'be sää'mõutstõõzzid.² Vuä'ppõõzzi suâvldummuš tu'tĳĳummuša lij tiõdsue'rĳĳ-, mõõntõõllmõš- da äššmeâldlaž. Vuä'ppõõzzi tiu'ddepiijmõš da čõõd viikkmõš vuâdđâ'vve tu'tĳĳeei jiõččšiõttummša.³

Sä'mmlaid kuõskki tu'tĳĳummuž šiõgg toi'mmjemnaa'lid tää'rķes ää'sš lie õutstõsvuälgažvuõtt da tu'tĳĳummuž õutstõõzzla miârktõõzz. Tâ'vvsää'mķiõl te'rm oadjebasvuõhta (aanarsää'mķiõlle torvolâšvuõtâ da nuõrttsää'mķiõlle staanvuõtt) miârkkšââvv staansõs da na'ddjemnallšem åârmõõžž nu'tt õhttjõs- ko õutstõstää'zzest. Tai sä'mmlaid kuõskki tu'tĳĳummuž eettlaž vuä'ppõõzzi täävtõssân lij šõddeed kulttuurlânji staansõs tu'tĳķeemåârmõõžžid di tu'tĳĳummuž čõõdtemnaa'lid. Tât ooudald, što tu'tĳķee'jest lie ri'jtteei kulttuurlaž da õhttsažkāâddlaž tobddmõš di harjjnummuš tu'tĳĳummuž temma.

¹ Lää'ddjännam vuâdđlää'jj (1999/731) 16 § toobdast tiõtti frijjuvõd da 17 § toobdast sä'mmlaid alggmeeran. Alggmeervuõiggâdvuõdi vuälgsää'jjen lij kollektiivlaž jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõtt (ķiõčč OM:i alggmeervuõiggâdvuõdi čõõdõõzz 2017). Vuâdđlää'jj mie'ldd sä'mmlain lij vuõiggâdvuõtt tuõ'll'jed da oou'deed jiiijâž ķiõl da kulttuur di tõõzz õhttneei kulttuurjiõččvaaldâšm (121 §).

² Sä'mmlai dommvuu'din juu'rdeet Jeânõõgg, Aanar da U'ccjoogg koo'ddi vuu'did di Lappi paalgâskāâ'dd vuu'd Suä'djel kää'ddest (Lää'ķķ sää'mtee'ĳĳest 974/1995, 4 §). Täid vuä'ppõõzzid vuei'tet še suâvlded piir Sää'm, ko õhttsaž tä'vjjännmallaš vuâdđjurddi lie vâjja.

³ Täid vuä'ppõõzzid vuei'tet ää'nned palddlõõžžid da tiuddee'l tai Tu'tĳķeemeettlaž sagstõõllâmķāâ'dd (TENK) vuä'ppõõzzivui'm: Hyvâ tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa (Tu'tĳķeemeettlaž sagstõõllâmķāâ'dd HTK-vuä'ppõs 2023) da Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa (Tu'tĳķeemeettlaž sagstõõllâmķāâ'dd vuä'ppõs 2019). Vuä'ppõõzz tue'rjee eettlaž täimmkoo'ddi tuâj.

Alggmeerai tu'tk'keemeettlaž vuâđđjurddji meâldlânji alggmeeraid kuõskki tu'tk'kummšest lij vâ'lddvaâkkõõz mie'ldd vääžnai vâ'ldded lokku õutstõõzzlaž luõvâs da tiõttu vuâđđõõvvi ouddmiâsttmõõžž (FPIC).⁴ Sâ'mmlain alggmeeran lij vuõiggâdvuõtt vuässõõttâd õutstõõzzâz kuõskki teâđ puu't'tummša. Õhttjõõzz vuõiggâdvuõdi lââ'ssen tõt miârkkšââvv sâ'mmlai kollektiivlaž vuõiggâdvuõdi da vuâđđjurddji lokku vâlddmõõžž tu'tk'kummuž jee'res čõõđtem-maa'ttin.⁵ Õutstõõzzlaž priimm'mõõžž lââ'ssen âlgg pâi vuâžžad õhttjõõzz miâsttmõõžž vuässõõttâd tu'tk'kummša.⁶

Sää'mõhttsažkâ'dd lij määngghämmsaž da nârrai määngain õutstõõzzin, siidin, sooggin, jee'res ķiõlljooukin di jee'res jooukin sâ'mmlai dommvuu'dest da tõn âalgpeä'lnn. Määng täin lie pâ'jjelrajjsa. Sijdd lij ä'rbbvuõđlaž sää'm sosiaal'laž da nää'llvuâkksaž lâkka vuâđđõõvvi riâžldõk, koozz sää'm puâžžhâidd da saa'mi sijddsââbbar-riâžldõk õinn mâtam vue'zzin vuâđđâ'vve.

Jõs tu'tk'kummuš lij kookkas kuõ'ddi le'be tõn čõõđtet identiõsttum sää'mõutstõõzzin le'be tõn vuu'dest, tu'tk'keei räukk õutstõõzzlaž priimm'mõõžž tu'tk'kummšasas. Õutstõõzzlaž kulttuurää'rb da ä'rbbvuõđlaž teâđ tu'tk'kummšest tu'tk'keei âlgg vâ'ldded jeä'rben lokku õutstõõzzlaž noormid, kook kue'sk'ke teâđ noormõõžž da juâkkmõõžž. Sää'mõutstõõzzin lie õutstõõzz se'st puu't'tum da juõkkum ä'rbbvuõđlaž teâtt da kulttuurä'rbb.⁷ Ouddmiârkkân tä'st lie sooggi le'be piârrii mie'cstem-, kue'llšee'lllem- da noorrâmpäi'k, paalgâsvuu'd di pââ'ss päi'k da tõið õhttneei teâtt, sooggi da paai'ki luõđđi, livde da leeu'd (musikkä'rbbvuõtt) da duodji, kietâtyeji, ķiõtt-tuejj (ķiõtt-tuâjjä'rbbvuõtt), kulttuur- da taalkâsrää'zz di sää'm pe'lljmiârkkriâžldõk.

⁴ Free, Prior, and Informed Consent (FPIC): luõvâs, tiõttu vuâđđõõvvi ouddmiâsttmõõžž. Ķiõčč ÕM:ialggmeervuõiggâdvuõdi čõõđtõõzz 2017; Biodiversite ttsuâppmõõžž 1992 artikla 8j; Tkarihwaié:ri Code alggmeervuõiggâdvuõdi čõõđtõõzz 2017; Biodiversite ttsuâppmõõžž 1992 artikla 8j; Tkarihwaié:ri Code of Conduct 2011.

⁵ Õutstõõzzla le'be kollektiivla oumažvuõiggâdvuõđ lie vuõiggâdvuõđ, kooi teâuddjummuš ooudald vie'ltkani tõn, što lij veidsab õutstõs. Takai kollektiivlaž oumažvuõiggâdvuõtt lij alggmeer jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõtt, leâša še ouddmiârkkân vuõiggâdvuõtt kiõ'lle teâuddai tâ'k, jõs tõn vuâžžat harjjed jeârsvui'm. Alggmeeran sâ'mmlai sosiaal'laž, kulttuurlaž, ââskvaž da jiõglvaž äärvaid da naa'lid âlgg ââ'nned ciistâst da tõið âlgg u'vdded ää'sšmeâldlaž miârktõõzz vaiggâdvuõđin, kook šâ'dde meeraid joukkân da õhttjõssân.

⁶ Kuõskee'l tu'tk'keemvuâllsaž oummu õhttjõsvuâlgaz vuõiggâdvuõdið, ķiõčč Tu'tk'keemeettlaž sagstõõllâmkaâ'dd vuâ'ppõs 2019 päi'k 3.2, Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa.

⁷ Kulttuurää'rb meä'rtõõllmest ķiõčč UN Human Rights Council, Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples 2015. *Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage.*

Kulttuurää'rb da ä'rbbvuõdlaž teâđ kuõskki tu'tk̄kum̄ši vue'zzeld Sää'mtee'ḡḡest lij õutstõõzzlaž miâsttmõõžž mōõntõõllâmprose'ss da nuõrttsä'mmlaid õhttneei tu'tk̄kum̄šin Saa'mi siidsåbbrest.⁸

Tarbb tu'tk̄keemeettlaž vuä'ppõõzzid puätt sä'mmlai alggmeersââ'jest di tōõzz õhttneei historiallaš da änn'jõžpeivva vuállai tolkkvâ'ttem vâ'lddobbvuõdin, kook šeejšâ'stte še tu'tk̄kum̄ša da tiõtti tuejjum̄ša. Tâk eettla vuä'ppõõzz lie lâu'kk̄ eettlab vuârrmainstummuž raajjmõõžž ärra tiõtti da sää'mõhttsažkââ'dd kō'sk̄ke. Sä'mmlaid kuõskki tu'tk̄kummuž eettla vuä'ppõõzz lie tuejjuum suei'mkrâ'stted sää'm õhttsažkââ'dd toi'mmjemnaa'lid da äärvaid, da tōk lie ve'rddeemnalla jee'res alggmeerai tu'tk̄keemeettlaž vuâđdjurddjid.⁹

Tâk vuä'ppõõzz vuâđđâ'vve õhttsažtuõjju da kuullmõõžžid sää'mõhttsažkââ'ddest tō'st, mâid šioogg tu'tk̄keemnââ'l oudlde tu'tk̄kummuž jee'res vue'sspie'lin. Eettlaž vuä'ppõõzzid valmstõõllâm tuâjj-joukk̄ lij nârrjam Lappi, Oulu da He'lsen universite'tti sää'm- da alggmeertu'tk̄kummuž di kooum kōskksaž tâimmorgaan Sää'mtee'ḡḡ, Sää'm škooltemkōõskõõzz da Sää'm-museo Siida oudstee'jin.¹⁰

⁸ Mōõntõõllâmvuä'ppõs sä'mmlai ouddmiâsttmõõžž teâđstõõllâm diõtt sä'mmlai kulttuurää'rb da ä'rbbvuõdlaž teâđ kuõskki ha'ŋk̄kõõžzin:

<https://samediggi.fi/vastuualueet/kulttuuri/tutkimuseettinen-menettelyohje/>

Saa'mi siidsååbbar: <https://www.kolttsaamelaiset.fi/kolttien-kylakokous-2/yleista/>

⁹ Kōskksa tuejjõõzz sää'm äärvain lie jm. Inkeri Markkula da Elina Helander-Renvall: *Ekologisen perinnetiedon käsikirja*. Ruä'vnjargg: Aarktlaž kōõskōs, Lappi universite'tt (2014); Gunvor Guttorm da Jelena Porsanger: *Working with traditional knowledge. Communities, institutions, information systems, law and ethics. Writings from the Arbediehtu Pilot Project on documentation and protection of Sami traditional knowledge*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla/Sámi University College (2011); Åsa Nordin Jonsson: *Árbediehtu. Árbbediehto. Aermimaahtoe. Sametingets policydokument för traditionall kunskap*. Kiruna, Sametinget (2010), da Edel Hætta Eriksen, tâåim. *Árvvut Árvo Vierhtie. Samiske verdier. Árvokomišuvdna Verdikommisjonen*. Kárášjohka: Davvi Girji (2003).

¹⁰ Tâk eettla vuä'ppõõzz lie tuâjj-jouok vuâzzlai křeęvsōs toi'mmjummuž puâđõssân šõddâm ķeerjlaž õhttsažtuejjōs, kââ'tt lij tuejjuum õutstōs- da tu'tk̄keekuullmõõžž vuâdald. Tuâjj-jouokâst lie tâimmam Lydia Heikkilä, Rauna Kuokkanen, Veli-Pekka Lehtola (2018-2023), Päivi Magga (2018-2020), Sigga-Maria Magga, Janne Näkkäläjärvi, Sanna Valkonen (2018-2023) da Pirjo Kristiina Virtanen. Nuõrttsää'mk̄iõõllsaž jâârglâttmõõžžid tuejje Tiina Sanila-Aikio ja Markus Juutinen. Vuä'ppõõzz lie sää'mõutstõõžžid jeällmōš seåmmanallšem miõlâst ko duodji, kietâtyeji, ķiõtt-tuejj di luõđdi, livde da leeu'd. Õutstõskuullmõõžžid čõõđteš njuhčč-vue'ssmannust 2022 õhttsažtuâjast sää'morganisaatioivui'm täin päi'kk̄-koo'ddin: Vuâčč, Aanar, Če'vetjâu'rr, Uccjokk, Gáregasnjárga, Heahtta, Ruä'vnjargg, Oulu da Tampere. Tān lââ'ssen tuejjees pukid ääv webropol-kõõjjõõzz. Lää'ddjānnam raajjivuõiggādvuõttlāâ'jj õhttsaž tuejjõõzzid kuõskki 6 § änn'jāāv še eettlaž vuä'ppõõzzid.

Sä'mmlaid kuõskki tu'tkõkummuž eettla čõõdtemnääl

1. Kulstõõllmõš Kuhttu árra toi'mmjeei kommunikástmõš da vuässáttmõš

Kulstõõllmõš kovvad kuhttu árra toi'mmjeei sagstõõllmõõžž, aktiivlaž kuvddlummuž da kōskknaž fi'ttjummuž. Tõt lij ä'rbbvuõdlaž sää'm vuárrvaaiktemnääl, koon veákka vuei'tet šõddeed staanvuõd tobddi da na'ddjemvuõd õhttjõs- da õutstõstää'zzest (staanvuõtt). Tu'tkõkummuž čõõd viikkimest kulstõõllmõš miárkkšââvv vuässáttmõõžž da na'ddjõ'sse vuâddõõvvi kōskkvuõdi šõddummuž tu'tkõkummša vuässõõtti õutstõõzzin. Tu'tkõkeemkuõ'i'mi le'be tu'tkõkummša vuässõõtti õhttjõõzzi le'be õutstõõzzi vuässáttmõõžž nää'l vuâi'tte vaajtõõllâd tu'tkõkeemtee'mest da -mõõntõõllmõõžžin kīdd ááree'l, leâša kuhttu árra toi'mmjeei kommunikástmõõžž alttummuš lij vääžnai nu'tt ääi'jeld a'lõgi mää'ttest ko vuei'tlvaž. Vasttõõzzlaž tu'tkõkei silttad še kuvddled õutstõõzz tu'tkõkeemtaarbid.

Tu'tkõkummšest kulstõõllmõš miárkkšââvv, što tu'tkõkei kuhttu árra toi'mmjeei vuárrvaaiktemnääl'in:

- Se'lvvat mâin mie'rin tu'tkõkummuž čõõd viikkmõš ooudald sää'mõutstõõzzi da -õhttjõõzzi vuässáttmõõžž da suâpp vuässáttmõõžž täävtõõzzin da toi'mmjemnääl'in.
- Ää'vad tu'tkõkummuž kōskksaž täävtõõzzid tu'tkõkummša vuässõõtti õutstõ'sse da tu'tkõkeemkuõ'i'mid sij kīõ'lle da naa'livui'm, kook lie fi'ttjemnalla. Lââ'ssen sagstõõlât õõutâst, mākam teâd noorât da mä'htt tōn ââ'net, kīõtt'tõõlât da seeiltet, di suâvât puu't'tum aunstõõzz vuei'tlvaž o'ddest âânmmõõžžâst.
- Ärvvtââll tu'tkõkummuž miárktõõzz da vaaiktõõzzid sää'mõhttsažkââ'dd da -õutstõõzzi kīõččâmkuu'lmest.
- Sagstââll tu'tkõkummuž čõõd viikkmõ'sše õhttneei, sä'mmlai peä'lnn kōskksaž eettlaž kōõččmõõžžin da tu'tkõkummša vuässõõttji vuõiggâdvuõdīn (mie'ldd looggee'l vuõiggâdvuõdâst kēâlddõõttâd vuässõõttmest le'be kēâssõõttâd koon tu'tkõkummuž mää'ttest täättas negatiivlaž seu'rjõõzzitää).
- Oudd õutstõõzz vuâzzlaid nokk ääi'j tobdstõõttâd tu'tkõkummuž täävtõõzzid da čõõdtemnääl'id di vâldd lokku tu'tkõkeemkuõ'i'mi le'be õutstõõzz peä'lnn suâppi ääi'jpoodd tu'tkõkummuž čõõd viikkmõ'sše.

2. Tu'mmstõõllmõš da vie'ssõõllmõš

Tu'tkõkummuž aau'ki da hääitai tu'mmstõõllmõš di
tu'tkõkei da tu'tkõkummuž pääi'k meä'rtummuš

Tu'mmstõõllmõš miärkkšââv kiõji le'be pälggaz seu'rrjummuž, kuõrrmõõžž da obbvue'jj se'lvvtummuž. Tu'tkõkummuž tuejjummšest tät miärkkšââv jiijjäs pääi'k meä'rtummuž di tõi tu'mmstõõllmõõžž, måkam tu'tkõkeemä'rbbvuõ'tte tu'tkõkummuš sâjjdâât da måkam vaaiktõõžž tu'tkõkummšest vâjja lee'd sä'mmlaid. Vie'ssõõllmõš kovvad smiõttmõõžž da aa'sši tu'mmstõõllmõõžž määng kiõččâmkuu'limest. Tu'tkõkummšest tät miärkkšââv, što tu'tkõkei tä'rktâall tuâggžes, sââ'jes da roolâs tu'tkõke'jen di tu'tkõkeemintre'ssees ve'rddee'l tu'tkõkeemvuâlisaž õutstõ'sse di ainsmât, što õutstõs da tu'tkõkeemkuei'm vuäžža tõi taarbšum teâđ.

Tu'mmstõõllmõš da vie'ssõõllmõš miärkkšâ'vve, što tu'tkõkei:

- Tu'mmstâall tu'tkõkummuž kõõččmõšpiijmõõžž, teoreettlaž raami da mõõntõõllmõõžž äâ'ntemvuõđ da meä'rmeâldlažvuõđ sä'mmlai kiõččâmkuu'limest.
- Ärvvtâall tu'tkõkummuž vuei'tlvaž hääitaid da riiskid sää'mõhttsažkââ'dd da -õutstõõžž kiõččâmkuu'limest di tõi vaaiktõõžžid sää'm luât- da kulttuurpirrõõžžid.
- Se'lvvat tu'tkõkummšest õnnum teâđ luând da vuä'msteeivuõđ. Sä'mmlain vuäitt lee'd nõkam õutstõõžžlaž teâtt, koon ij vuäžž jue'kõed jeärrsivui'm (ouddmiärkkân pââ'ss pääi'k).
- Vâldd lokku sää'mõhttsažkââ'dd kuõskki historiallaž da ääi'jpoddsaz sagstõõllmõõžžid da tee'mid, kook vuäi'tte vaaikted negatiivlânji sä'mmlaid. Vuâmmaš še tu'tkõkummuž vaaiktõõžžid jooukid, kook lie ränn'jeei sââ'jest da suejtee'm määngvuâđđsaž čârstummuž vuâstta, huõlõkani tõ'st, kuâskk-a tu'tkõkummuš vuõ'iğğest si'jjid (ouddmiärkkân päärna, lää'mes oummu, seksuaal- da sooggpie'lluu'ccbõõžž, neezzan).
- Äân ciistâst sä'mmlai immateriaalvuõiggâdvuõđid ä'rbbvuõđlaž tiõttu da kulttuurärbba. Jõs mie'rren lij ä'u'kõked tu'tkõkeempuäđõõžžid kaauplânji le'be patentâ'stted, älgg tõ'st suâppâđ ää'sšvuäzzlaž sää'mõutstõõžžin da staaneed vuõiggâdvuõđmeâldlaž ko'rvvõõžž.

3. Ciistâst da äärvast âannmõš Sää'mõhttsažkää'dd da teâd ciistâst da äärvast âannmõš

Ciistâst da äärvast âannmõš – miârkkšâ'vve ciistâst da äärvast âannmõžž. Sää'mõhttsažkää'dd da kulttuur ciistâst âannmõš lij puk sä'mmlaid kuõskki tu'tkkummuž vuâdđ. Tât miârkkšââvv sää'mkiõli, sä'mmlai teâd, ä'rbbvuõdi da vuõiggâdvuõdi vuâmmšummuž da lokku välldmõžž. Sää'm luâttkõskkvuõd, sosiaal'laž kõskkvuõdi, jie'llemvuõ'jji, ä'rbbvuõdlaž vaaldšemma'li da -orgaani di kulttuurlaž naa'li ciistâst âannmõš lij še vääžnai. Tu'tkkummšest ciistâst da äärvast âannmõš miârkkšâ'vve še põrggmõžž ââ'nned sä'mmlaid tää'ssärvsaž õhttsažtuâjjkuei'mmen.

Ciistâst da äärvast âannmõš miârkkšâ'vve, što tu'tkkeei:

- Veältt sää'mõutstõžzi taarbte'mes kue'rmtummuž tobdstõđee'l ääi'jben tee'mest tuejjuum tu'tkkummšid da ju'n käunn'jeei arkiivõsttum aunstõžzid.
- Äân huõl ri'jttjeei sää'mkulttuurlaž da õhttsažkääddlaž siltummšest tu'tkkummuž čõõd viikkimest di se'lvvat vuei'tlvaž taarbid ko'rvveed tu'tkkeemkuõi'mi vuässõõttmõšše õnnum ääi'j da ä'sštobddmõžž.
- Pârgg vuei'tlvâstted tu'tkkeemkuõi'mi da mainstõttum oummi vuõiggâdvuõd vuässõõttâd tu'tkkummša jiijjâz jie'nnkiõ'lle.
- Vuâmmaš da välld lokku ä'rbbvuõdlaž teâd vuä'mstee'ji miârktõžž sää'mõutstõžžâst tu'tkkeemtee'm nääi't oudldeen di âân ciistâst sij teâd da teâd vuä'msteeivuõd. Puk teâdvuä'msteei â'lõge vuei'tted jiijj tu'mmjed, anonymisââ'stet jeät sij jue'kkem teâd.
- Vuâmmaš da välld lokku pääiklaž teâttmõžž da teâd puu't'tummuž naa'lid, mâ'te kulttuu're čõnnum jõskk teâd nu'tt ä'rbbvuõdlaž jie'llemvuõ'jjin ko še sosiaal'laž kõskknažvuõdâst.

4. | Öölgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše

Öölgtemvuõtt miârkkšââv vasttõõzz da öölgtemvuõđid nuu'bbi oummi, sää'mõhttsažkââ'dd da jie'llempirrõõzz árra. Öölgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše vii'ttai tu'tkķeei vasttõ'sse da öölgtemvuõ'tte jue'kķed tu'tkķeemaunstõõzzid da -puäđõõzzid tu'tkķummša vuässõõttâm sää'mõutstõõzzin. Teäđ maacctummuš lij vääžnai sää'mõhttsažkââ'dd da õutstõõzzlaž kompetee'ns ra'vvjem diõtt di pue'rrvââjjmõõžž ouu'deem diõtt. Tu'tkķeemteäđ da -aunstõõzz vaaldšummšest da juâkkmõõžžâst tu'tkķeei âlgg še vâ'ldded lokku tõid jiõččvuõđid, kook pe'jje sä'mmlaid alggmeeran jäänab ränn'jeei sâjja ve'rddee'l vâ'lddnaroo'de.

Tu'tkķummšest Öölgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše miârkkšââv, što tu'tkķeei:

- Plaanad da sagstââll tu'tkķummša vuässõõtti sää'mõutstõõzzin (le'be jõs čiołgg õutstõs lij väjja, tu'tkķeemkuõ'i'mivui'm) tõ'st, koozz tu'tkķeemaunstõõzzid ruõkkât da mä'htt tõk lie õutstõõzz vuäžžamnalla. Aunstõõzz vaaldšummuž da ruõkkmõõžž plaanma da čõõđ viikkma vuäi'tte vuässõõttâd še sä'mmlai mošttorganisaatio.¹¹
- Suäpp tu'tkķeemkuõ'i'mivui'm tõ'st, mââi ķiõlivui'm da mõõn nalla tu'tkķeempuäđõõzzid da -teäđ maacctet õutstõ'sse. Vâldd lokku, što jee'resnallšem aunstõõzzin vuäi'tte lee'd ââ'nnemvuõiggâdvuõđi rää'jtõõzz da što jee'resnallšem aunstõõzz oudlde jee'resnallšem õutstõ'sse maacctem- da jue'kķemnaa'lid.
- Âânn huõl maacctemvuâllsaž teäđ da tu'tkķeempuäđõõzzi tuejjummšest takai oummi fi'ttjemnalla da vuäžžamnalla.
- Vâldd lokku alggmeerai teäđ vuä'msteeivuõ'tte õhttneeĩ kõõččmõõžžid da tobdstââtt alggmeerai teättvaaldšummuž CARE-vuäđđjurddjid.¹² Jää'kķat meersaž da EU-tää'zz eetnlaž jooukid kuõskki ä'rğgluânddsaž persoonteäđai ķiõtt'tõõllmõõžž vuäđđjurddjid.¹³

¹¹ Sää'm mošttorganisaatio Lää'ddjânnmest lie Oulu universiteet't Giellagas-instituutt Sää'm kulttuurarkiiv, Sää'markiiv da Sää'm-museo Siida.

¹² CARE Principles for Indigenous Data Governance: www.gida-global.org/care di Sää'mrää'd mooštas CARE-vuäđđjurddji ââ'nnmavâlddmõõžžâst Sää'mest:

<https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Saamelaisia-koskevan-tutkimuksen-eettiset-ohjeet->

¹³ Ķiõčč Euroopp parlamee'nt da suävtõõzz asetõõzz (EU-GDPR) 2016/679 luâđlaž persooni suõjjlummšest persoonteäđai ķiõtt'tõõllmest di tai teäđai frijj liikummšest da direktiiv 95/46/EY kää'mtumšest (õõlmâs teätsuejjasetõs), Teätsuejjilää'jj 1050/2018.

ETHICAL GUIDELINES FOR RESEARCH INVOLVING THE SÁMI PEOPLE IN FINLAND

The Sámi are an Indigenous people living in four countries. The Ethical Guidelines for Research involving the Sámi in Finland are premised on the right of the Sámi as an Indigenous people to self-determination and freedom of science as stipulated in the Constitution of Finland.¹ These guidelines apply to research that concerns the Sámi people, Sámi society, and Sámi communities within any discipline. In addition, the guidelines apply to research conducted in the Sámi Homeland that has or could potentially have an impact on Sámi people or Sámi communities.² Application of these guidelines to research is discipline, method, and case specific. Execution and implementation of the guidelines are based on the researcher's self-regulation.³

Responsible conduct in research involving the Sámi is based on community orientation and the significance of the research for the community. The North Sámi term *oadjebasvuotta* (in Inari Sámi *torvolâšvuotâ* and in Skolt Sámi *staanvuõtt*) refers to both an individual and a collective sense of trust and safety within the community. The purpose of these Guidelines is to create culturally safe conditions for research involving the Sámi. This requires the researcher to have an adequate cultural and societal understanding of and familiarity with the research topic.

¹ Section 16 of the Constitution of Finland (731/1999) recognizes the freedom of science and Section 17 recognizes the Sámi as an Indigenous people. The starting point of the rights of Indigenous peoples is their collective right to self-determination (see the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples 2017). According to the Constitution of Finland, the Sámi have the right to maintain and develop their language and culture and they have the related cultural and linguistic self-government (section 121).

² The Sámi Homeland refers to the areas of the municipalities of Enontekiö, Inari and Utsjoki, as well as the area of the Reindeer Owners' Association of Lapland in Sodankylä (Act on the Sámi Parliament, 974/1995, Section 4). In the absence of joint Nordic principles, these guidelines can also be applied to the Sámi people's traditional territory (Sápmi / Säämi / Säämm) as a whole.

³ These guidelines can be applied in conjunction with the following guidelines of the Finnish National Board on Research Integrity (TENK): Guidelines for the Responsible Conduct of Research and for Handling Allegations of Misconduct in Finland (The Finnish National Board on Research Integrity, Guidelines for RCR 2023), and the Ethical Principles of Research with Human Participants and Ethical Review in the Human Sciences in Finland (Guidelines of the Finnish National Board on Research Integrity 2019). The guidelines support the work of the ethical committees in Finland.

According to the Indigenous research ethics principles, it is important to obtain collective free, prior, and informed consent (FPIC).⁴ As an Indigenous people, the Sámi have the right to participate in knowledge production regarding their own society. In addition to the rights of the individual, this means respecting the collective rights and principles of the Sámi throughout the research process.⁵ Besides the collective consent, an individual's consent to participate in research must always be obtained.⁶

Sámi society is diverse and consists of several communities, *siidas*, families, language groups, and other groups in the Sámi Homeland and beyond. Many of these extend across nation-state borders. The *siida* is a traditional social and customary law-based system that still forms, to some extent, the basis for Sámi reindeer herding and the Skolt Sámi village assembly system.

If the planned research is extensive or conducted with an identifiable Sámi community or in its area, the researcher is to request the community's consent to their research. When researching Sámi collective cultural heritage and traditional knowledge, researcher has to pay special attention to Sámi communal norms as regards the collection and sharing of knowledge. Sámi communities possess traditional knowledge and cultural heritage that is collectively produced and shared.⁷ These include the hunting, fishing, gathering, and reindeer grazing that belong to families; sacred places and the related knowledge; the *luohtis*, *livdes*, and *leu'dds* (music tradition) and *duodji*, *kietâtyeji*, and *ķiōtt-tuejj* (handicraft tradition) of families and places; cultural and medicinal plants; and the Sámi reindeer earmark system. Regarding research on Sámi cultural heritage and traditional knowledge, the Sámi Parliament in Finland has a procedure

⁴ On Free, Prior, and Informed Consent (FPIC), see United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples 2017; Convention on Biological Diversity 1992, Article 8(j); Tkarihwaie:ri Code of Conduct 2011.

⁵ Collective human rights are rights whose realisation presupposes the existence of a wider community. A typical example of collective human rights is Indigenous peoples' right to self-determination, but for example, the right to language can also only be accomplished if it can be exercised with others. The basic rights and liberties laid down in the Constitution of Finland include the right of the Sámi to maintain and develop their own language and culture (Constitution of Finland, Section 17.3). The Sámi, as an Indigenous people, have their own social, cultural, religious, and spiritual values and customs that must be respected, and their significance must be considered in the context of problems faced by the peoples both as collectivities and as individuals.

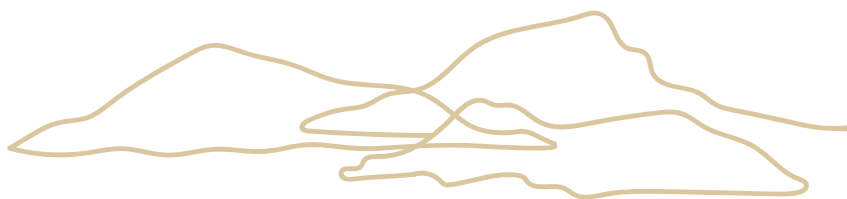
⁶ Regarding the individual rights of the research subject, see section 3.2 of the Ethical Principles of Research with Human Participants and Ethical Review in the Human Sciences in Finland (Guidelines of the Finnish National Board on Research Integrity 2019).

⁷ For a definition of cultural heritage, see UN Human Rights Council, Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples 2015. *Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage*.

for seeking communal consent, while the Skolt Sámi Village Assembly has one for research involving the Skolt Sámi.⁸

The need for creating these ethical guidelines arises from the position of the Sámi as an Indigenous people and from the related historical and present-day unequal power relations that are reflected also in research and scientific practices. These ethical guidelines represent a step towards a more ethical dialogue between science and Sámi society. The Ethical Guidelines for Research involving the Sámi are intended to reflect the practices and values of Sámi society, and they are consistent with other Indigenous peoples' research ethics principles.⁹

These guidelines are based on collaboration and consultation with Sámi society, including hearings regarding best practices for research involving the Sámi people. The working group for drafting these guidelines consisted of representatives from Sámi and Indigenous Studies at the Universities of Lapland, Oulu, and Helsinki and representatives from three central Sámi bodies in Finland, the Sámi Parliament, the Sámi Education Institute, and the Sámi Museum Siida.¹⁰

⁸ Procedure for seeking consent for research projects dealing with Sámi cultural heritage and traditional knowledge: <https://www.samediggi.fi>.

The Skolt Sámi Village Assembly: <https://www.kolttsaamelaiset.fi>.

⁹ Some key works on Sámi values include Inkeri Markkula & Elina Helander-Renvall: *Ekologisen perinnetiedon käsikirja*. Rovaniemi: Arktinen keskus, Lapin yliopisto (2014); Gunvor Guttorm & Jelena Porsanger (ed.), *Working with traditional knowledge. Communities, institutions, information systems, law and ethics. Writings from the Arbediehtu Pilot Project on documentation and protection of Sami traditional knowledge*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla/Sámi University College (2011); Åsa Nordin Jonsson: *Árbediehtu. Árbbediehto. Aerpmimaahoe. Sametingets policydokument för traditionall kunskap*. Kiruna: Sametinget (2010), and Edel Hætta Eriksen, (ed.), *Árvvut Árvo Vierhtie. Samiske verdier. Árvokomišuvdna Verdikommisjonen*. Kárášjohka: Davvi Girji (2003).

¹⁰ These ethical guidelines are the result of a joint creative effort by the working group and are based on community and researcher hearings. The working group consisted of Lydia Heikkilä, Rauna Kuokkanen, Veli-Pekka Lehtola (2018-2023), Päivi Magga (2018-2020), Sigga-Maria Magga, Janne Näkkäläjärvi, Sanna Valkonen (2018-2023), and Pirjo Kristiina Virtanen. The guidelines are owned collectively by Sámi society in the same sense as duodji, kietätteji, kiött-tuejj, and luohitis, livdes and leu'dds. The community hearings took place in April and May 2022 in cooperation with local Sámi associations in the following municipalities and cities: Vuotso, Inari, Sevettijärvi, Utsjoki, Karigasniemi, Hetta, Rovaniemi, Oulu, and Tampere. An open webropol survey was also conducted. Section 6 of the Copyright Act (Finland) concerning work by multiple authors is also applicable to these Ethical Guidelines.

Code Conduct of Ethical Research Involving the Sámi People in Finland

1. Gulahallan Addiittállâm Kulstõõllmõš

Reciprocal Communication and Engagement

Gulahallan / addiittállâm / kulstõõllmõš stands for reciprocal dialogue, active listening, and mutual understanding. It is a traditional Sámi way of interacting with others that enables the building of trust and a sense of security at individual and community levels (*oadjebasvuohta / torvolâšvuotâ / staanvuõtt*). In conducting research, *gulahallan / addiittállâm / kulstõõllmõš* means inclusion and the creation of relationships of trust with the community taking part in research. The engagement of individuals or communities taking part in research may be carried out in multiple ways depending on the research topic and method, but it is important to establish reciprocal communication as early as possible. A responsible researcher is also able to listen to the research needs of a community.

In research, *gulahallan / addiittállâm / kulstõõllmõš* implies that the researcher, in an interactive manner:

- Determines the level of individual and collective engagement needed for conducting the research regarding and agrees on the objectives and methods of engagement.
- Presents main research objectives to the community and research partners to be involved in the research in non-academic terms and in their own language. In addition, the parties jointly discuss what type of knowledge is collected and how it is used, processed, and stored. The parties also agree on potential reuse of the research material and data.
- Assesses the significance and impacts of the planned research on Sámi society and communities.

- Discusses questions related to research ethics relevant to the Sámi and informs the research participants of their rights (including their right not to participate or to withdraw from the research at any time during the process without negative consequences).
- Provides the community members adequate time to familiarize with the research objectives, methods and implementation and considers an appropriate timetable for conducting the research based on the research partners' or community availability.

2. Guorahallan ja vihkkedallan Kuorâttâllâm já viekkiistâllâm Tu'mmstõõllmõš da vie'ssõõllmõš

Assessment of the Benefits and Risks of the Research and the Positionality of the Researcher and their Research

Guorahallan /kuorâttâllâm /tu'mmstõõllmõš refers to following tracks and paths, tracing, and assessing the broader context. In research, it implies situating oneself as a researcher and considering which research tradition the study belongs to and what impacts the study may have on the Sámi. *Vihkkedallan /viekkiistâllâm /vie'ssõõllmõš* stands for considering and deliberating an issue from multiple perspectives. In research, it means that the researcher examines their own background, position, and role as a researcher. The researcher also considers their research interests in relation to the involved Sámi community and ensures that the community and research partners are appropriately informed about them.

In research, *guorahallan ja vihkedallan /kuorâttâllâm já viekkiistâllâm /tu'mmstõõllmõš da vie'ssõõllmõš* imply that the researcher:

- Considers whether the research questions, theoretical frameworks, and methods are suitable and appropriate from the Sámi perspective.
- Assesses the potential harms and risks of the research from the perspective of Sámi society and communities and their impacts on Sámi natural and cultural environments.
- Evaluates the characteristics and ownership of the knowledge used in the research. Sámi communities may possess knowledge that is not to be shared with others (such as related to sacred places).
- Identifies historical and current debates and themes related to Sámi society which may have a negative impact on the Sámi. Recognises the impacts of the research on vulnerable groups susceptible to multiple forms of discrimination regardless of whether the research directly concerns them (children, disabled people, sexual and gender minorities, women, etc.).
- Respects the intellectual property rights of the Sámi pertaining to their traditional knowledge and cultural heritage. If the research results are to be used commercially or patented, this must be agreed with the Sámi community in question and a fair compensation must be secured.

3. Gudnejahttin ja árvvusatnin /Kunnijâtem já áárvustanneem /Ciistâst da äärvast âânnmõš Appreciation of and Respect for Sámi Society and Knowledge

Gudnejahttin ja árvvusatnin /Kunnijâtem já áárvustanneem /Ciistâst da äärvast âânnmõš stand for appreciation and respect. The appreciation of Sámi society and culture is the basis of any research involving the Sámi. This means acknowledging and recognizing the Sámi languages and Sámi knowledge, traditions, and rights. In addition, it is important to respect the Sámi land relations as well as social relations, livelihoods, traditional forms of governance and other institutions, as well as cultural protocols. In research, *gudnejahttin ja árvvusatnin /kunnijâtem já áárvustanneem /ciistâst da äärvast âânnmõš* also imply an effort to treat Sámi as equal partners.

In research, *gudnejahttin ja árvvusatnin /kunnijâtem já áárvustanneem /ciistâst da äärvast âânnmõš* imply that the researcher:

- Refrains from unnecessarily burdening Sámi communities by familiarizing with existing research and archival material.
- Ensures that the research is carried out with requisite cultural and social competence regarding the Sámi and determines the possible need to compensate the research partners for their expertise and time involved in the research.
- Strives to ensure the right of the research partners and interviewees to participate in the research in their mother tongue.
- Recognizes and considers the significance of traditional knowledge holders in the Sámi society when required by the research topic and respects their knowledge and ownership thereof. All knowledge holders must be given the opportunity to decide whether the information they share is anonymized or not.
- Recognizes and considers the ways of knowing and producing knowledge specific to a community, such as cultural tacit knowledge, in Sámi traditional livelihoods and social interaction.

4. **Geatnegasvuohta dieđu máhcaheapmái ja juohkimii Kenigâsvuotâ macâttiđ já jyehiđ tiäđu Õõlgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše** **Obligation to Return and Share Information**

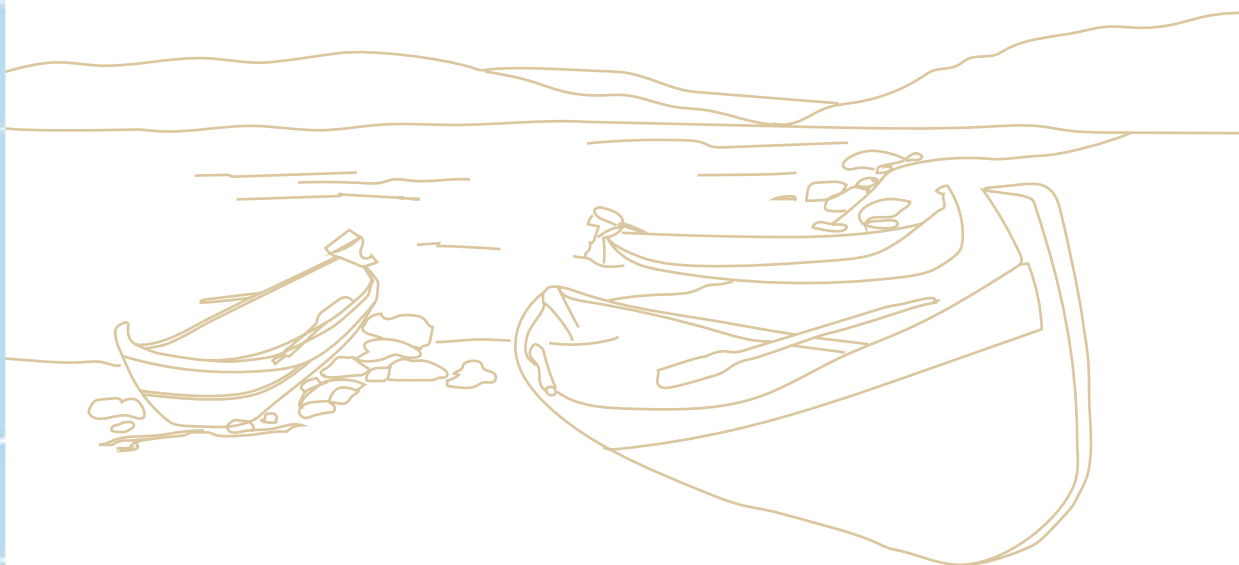
Geatnegasvuohta /kenigâsvuotâ /õõlgtemvuõtt refers to responsibility and obligations with regard to other people, Sámi society, and the living environment. *Geatnegasvuohta dieđu máhcaheapmái ja juohkimii /Kenigâsvuotâ /Õõlgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše* stand for the researcher's responsibility and obligation to share the research material and results with the Sámi community that participated in the research. Returning the research material and results is important in order to strengthen Sámi society and to enhance communal competence and well-being. In managing and sharing research material and results, the researcher must also consider circumstances that place the Sámi, as an Indigenous people, in a more vulnerable position than the majority population.

In research, *dieđu máhcaheapmái ja juohkimii /kenigâsvuotâ /õõlgtemvuõtt teäđ maacctummša da juâkkmõ'sše* imply that the researcher:

- Develops a plan with the participating Sámi community (or with the research partners in the absence of a distinct or explicit community) for the location for storage and accessibility of the research material for Sámi society. Sámi memory institutions may also participate in planning and implementing the management and storage of the materials.¹¹
- Agrees with the research partners the languages and ways to be used when returning the research material and results to the community. The researcher acknowledges that some materials may be subject to usage right restrictions and that different types of materials require different forms of return to and sharing with the community.

¹¹ Sámi memory institutions in Finland include the Saami Culture Archive of the Gielag Institute at the University of Oulu, the Sámi Archives, and the Sámi Museum Siida.

- Ensures that the research data and results are understandable and accessible to a non-specialist audience.
- Considers issues related to Indigenous peoples' ownership of their knowledge and observes the CARE Principles for Indigenous Data Governance.¹²
- Implements national and European principles of processing sensitive personal data concerning ethnic groups.¹³

¹² See Regulation (EU-GDPR) 2016/679 of the European Parliament and of the Council on the CARE Principles for Indigenous Data Governance: <https://www.gida-global.org/care>. The Saami Council's note on the implementing the CARE principles in Sápmi can be found at <https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Saamelaisia-koskevan-tutkimuksen-eettiset-ohjeet->

¹³ See Regulation (EU-GDPR) 2016/679 of the European Parliament and of the Council on the movement of such data, repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Protection Act 1050/2018.